

PASARGĀ NO VISA JAUNA JEB LATVIEŠU TĒVREIZE SEBASTIĀNA MINSTERA KOSMOGRĀFIJAS IZDEVUMOS

Ernesta KAZAKĒNAITĒ
Viļņas Universitāte

1. Ievads

16. gs. tēvreizes bija populārs valodu paraugs vai to salīdzināšanas veids pasaules aprakstos. Tā pirms 470 gadiem radies senākais zināmais iespiestais teksts latviešu valodā — tā saucamā Hāzentētera tēvreize. Kaut gan plaši zināms un bieži pieminēts fakts¹, ka pirmā drukātā latviešu tēvreize atrodama Sebastiāna Minstera 1550. g. kosmogrāfijā (turpmāk — MK) gan vācu valodā², gan tai pašā gadā izdotajā tulkojumā latīņu valodā³, par pārējiem šīs grāmatas izdevumiem, kam patiesībā ir nosacīti liela dažādība, reti plašāk runāts. Taču digitālo resursu laikmetā ir radusies iespēja vienuviet salīdzināt zināmos latviešu tēvreizes publicējumus kosmogrāfijas atkārtotos izdevumos. Līdz ar to tas ir kļuvis par šā raksta mērķi — sniegt ieskatu par latviešu tēvreizes publicējumiem Minstera kosmogrāfijas izdevumos, uzmanību pievēršot to atkalizmantošanas virzieniem un pieraksta daudzveidībai, kā arī aktualizēt vairāku MK tēvreizes pieraksta tradīciju esamību.

Ieskats sastāv no trijām daļām un pielikuma. Pirmajā daļā (2.) vispārīgi aplūkoti MK atkārtotie izdevumi, otrajā (3.) — latviešu tēvreizes publicējumi MK četrās valodās, bet trešajā (4.) — teksta atkalizmantošanas virzieni. Raksta pielikumā atrodams paralēlais pētīto tēvreižu korpus. Pieņemot, ka sakari starp tēvreizēm atsevišķās grāmatās vislabāk atspoguļojas, identificējot kopīgās pārējos avotos neatrodamās korekcijas, tālāk skatītas tikai tās, neatkarējot pielikumā sniegto pilno tēvreizes pārrakstu.

2. S. Minstera kosmogrāfijas izdevumi

Nav šaubu, ka Minstera⁴ kosmogrāfija ir viens no slavenākajiem enciklopediska satura 16. gs. izdevumiem. Nācis klajā 1544. g., tas uzreiz guva

¹ Sk. Meringer 1895; Arbuzovs 1920; Augstkalns 1930; Hinze 1976; Pokrotniece 2012 utt.

² Münster, Sebastian 1550. *Cosmographie || oder beschreibung aller län/|| der/ herschafften/ fürnemsten || stetten/ geschichten/ gebreüchē/ hantierungen etc.* <...>. Basel: Petri.

³ Münster, Sebastian 1550. *COSMO || GRAPHIAE || uniuersalis Lib.VI. in || quibus, iuxta certioris fidei scriptorum || traditionem describuntur* <...>. Basileae: Heinrich Petri.

⁴ Sebastiāns Minsters (vācu *Sebastian Münster*) dzimis 1488. g. 20. janvārī Lejasingelheimā, miris 1552. g. 26. maijā Bāzelē (Priesner 1997: 539; Wessel 2004: 21).

ievēribu un ne vien tā iespaidīgā kokgriezumu zīmējumu skaita dēļ.⁵ Taču jāsaprot, ka tas nav bijis nemainīgs izdevums — tika tulkots vairākās valodās un 84 gadu laikā⁶ ar dažāda apjoma izmaiņām atkārtoti izdots vairāk nekā 30 reizi. Tomēr nedz ārzemju, nedz latviešu pētnieku darbos nav vienprātības, cik reizi Minsterā kosmogrāfija tikusi izdota. Viens no senākajiem viedokļiem ir tāds, ka darbs izdots 46 reizes (Hantzsch 1898: 28; līdzīgi Hodgen 1954: 507), taču šo uzskatu nav atbalstījuši citi zinātnieki, kas lielākoties uzskatījuši, ka 35 reizes (Ruland 1962; Freidhof 1988: XVIII; McLean 2007: 1; Dini 2010: 258 utt.).⁷ Apkopojot atsevišķu autoru izteikumus⁸ un apvienojot tos ar vācu bibliogrāfiju (VD16; VD17) dotumiem, kā arī apskatītajiem digitālajiem eksemplāriem, laikam jādomā, ka bijuši vismaz šādi 37 pilnīgi izdevumi piecās valodās:

- vācu (21): 1544, 1545, 1546, 1548, 1550, 1553, 1556, 1558, 1561, 1564, 1567, 1569, 1572, 1574, 1578, 1588, 1592, 1598, 1614a, 1614b (dažviet 1615)⁹, 1628;
- latīņu (6): 1550, 1552a, 1552b¹⁰, 1554, 1559, 1572;
- franču (6): 1552, 1556, 1560, 1565, 1568, 1575 (jaunā tulkojumā);
- čehu: 1554;
- itāļu (3): 1558, starp 1558 un 1571, 1575.

Gandrīz visi izdoti Bāzelē Heinriha Petri spiestuvē, izņemot četrus, jo 1554. g. MK čehu valodā izdota Prāgā, 1575. g. franču MK — Parīzē, bet divi pēdējie itāļu MK izdevumi attiecīgi Venēcijā un Ķelnē.

⁵ Pirmajā MK izdevumā bija vairāk nekā 600 lappušu un tajās esot 520 kokgriezumu (Galić, Došen 2017: 77).

⁶ Viedokļi dalās (sal. Hantzsch 1898: 28), tomēr mūsdienās par pēdējo tiek uzskatīts 1628. g. izdevums.

⁷ Lai gan sniegtais skaits — 35 — sakrīt, ne jau visi tajā ir iekļāvuši tos pašus izdevumus; daži nav ieskaitījuši čehu, daži 1614. g. vācu otro izdevumu.

⁸ Jāpiebilst, ka viedokļu dažādība ir pat lielāka, nekā pieminēta tekstā, sk., piem., Švābe 1936: 40; Horn 1950: 70; Ozols 1965: 58; Burmeister 1969; Meurer 1993: 20; van Putten 2017: 1; Klekere 2020: 114 utt.

⁹ Jāteic, ka pētījuma gatavošanas laikā neizdevās nonākt līdz pilnīgai skaidrībai par 1614. g. (cik to bija) un 1615. g. (vai bija) vācu MK izdevumiem. Tomēr, balstoties uz VD17 un Rulanda (1962) secinājumiem, jādomā, ka, kaut pasūtītajā Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas kopijā (sign. J 4763,ti) skaidri var redzēt, ka titullapā izdrukāts M. DC. XV. un tam ir neredzams atšķirīgs nosaukums — *Cosmographia, Das ist Außführliche vnd eigentliche beschreibung aller Ländern, Herrschafften vnd fürnembsten Stätten der gantzen Welt* <...>, tas ir 1614. g. laidiena izdevums ar otro titullapu (vairāk Ruland 1962).

¹⁰ Nevienš no citētajiem autoriem nav iekļāvis MK_{lat} 1552b izdevumu (par to tālāk 3.2. apakšnodaļā).

Par galveno izdevumu uzskatāms nevis pirmais, bet ievērojami papildinātais 1550. g. izdevums¹¹ (Lindgren 2002: 34). Tas bijis arī pēdējais paša Minstera stipri rediģēts izdevums, un tieši tajā pirmo reizi atrodama latviešu tēvreize.¹² Šī gada laidienā balstījušies vēlākie tulkojumi: pirmais — latīņu valodā — publicēts vēl tai pašā 1550. g., tam sekoja franču (1552. g.), angļu (1553. g.)¹³, čehu (1554. g.) un itāļu (1558. g.). Tulkojums angļu valodā bieži vien netiek iekļauts Minstera kosmogrāfijas tulkojumu sarakstā (sk. arī iepriekš), jo tulkotājs Ričards Edens (*Richard Eden*) no latīņu valodas iztulkojis tikai dažas sensacionālākās grāmatas daļas un izdevis ar citu nosaukumu¹⁴. To vidū ne Livonijas apraksta, ne latviešu tēvreizes nav (Robinson, Leyland 1964: 70). Lai gan sadaļa par Livoniju atrodama visos vēlākajos minētajos izdevumos, tieši pētāmās tēvreizes nav arī kosmogrāfijā čehu valodā. Tātad, neskaitot minētos un pirmos četrus vācu 1544.–1548. g. izdevumus, jāsecina, ka latviešu tēvreize atrodama vismaz 32 MK izdevumos ar tulkojumu četrās valodās (vācu, latīņu, franču un itāļu). Ar daudzu bibliotekāru atbalstu šī pētījuma gatavošanas laikā visi minētie 32 MK izdevumi vai to fragmenti bija pieejami.¹⁵ Taču jāuzsver, ka apskatīta tikai daļa attiecīgā izdevuma eksemplāru (sk. avotu sarakstā). Tāpēc pastāv iespēja, ka citās bibliotēkās glabātajos izdevumos būtu atrodamas kādas atšķirības.

3. Latviešu tēvreize S. Minstera kosmogrāfijā

Par MK latviešu tēvreizi un vēl vairāk par pašu Livonijas aprakstu dažādu nozaru pētnieki ir rakstījuši daudz un izsmelšuši¹⁶. Laikam par visapjomīgāko darbu filologa skatījumā būtu jāsauc Kārļa Draviņa publikācija (1952), kurā viņš aplūkojis pierakstus pirmajos izdevumos un izvirzījis svarīgas hipotēzes par iespējamiem tēvreizes avotiem. Neatkarējoties pārāk

¹¹ Nav skaidrības, vācu vai latīņu MK izdota pirmā, jo abu priekšvārdi parakstīti martā — vācu izdevumā precizēts (17. martā; *am xvij. tag des Mertzzen*), bet latīņu atstāts tikai mēneša nosaukums (*M.D.L. mense Martio*).

¹² Par pašu pēdējo Minstera sagatavoto izdevumu uzskatāms tulkojums franču valodā, ko autors parakstījis 1552. g. maijā.

¹³ Jāpiemin, ka bijuši arī citi vēlāki daļēji angļu tulkojumi, piem., 1561. g. Džordža Norta (*George North*) *The Description of Swedland, Gotland and Finland* <...>, kura sastādīšanā lielākoties izmantota Minstera kosmogrāfija.

¹⁴ *A treatyse of the newe India with other newe founde landes and islandes, aswell eastwarde as westwarde, as they are knowen and found in these oure dayes* <...>. London: Edward Sutton.

¹⁵ Lielākā daļa kosmogrāfiju ir brīvi pieejamas internetā (sk. avotu sarakstā), trūkstošie rētie eksemplāri bija pasūtīti sadarbībā ar atsevišķu bibliotēku darbiniekiem.

¹⁶ Sk. Schirren 1858; Meringer 1895; Arbusovs 1920; Švābe 1936; Draviņš 1952; Klekere 2020 utt.

daudz, jāpiezīmē — tiek uzskatīts, ka tēvreize pierakstīta ne vēlāk kā 1547. g. (Arbuzovs 1920: 358; Draviņš 1952: 220) Rīgā (Draviņš 1972: 26), bet tās pierakstītājs, kā zem tēvreizes norādījis pats Minsters 1550. g. izdevumā (932. lpp.), ir Johans Hāzentēters¹⁷:

*Dis alles oder zūm gröffern theil hab ich vō dem weit erfarn Johan
Hafentōdter || fo manch jar in Lyffland an den herren hōffen vnd
Cātzeleē gewefen / vil erfarē hat.*

Tomēr arvien atklāts jautājums, kur Hāzentēters dabūjis šo tēvreizi, — vai pats pierakstījis dzirdēto (Meringer 1895: 499), vai norakstījis no rakstītā. Pie pēdējās hipotēzes nonācis Draviņš (1952: 227), kurš hipotētiski min, ka Hāzentēters tēvreizi norakstījis no kādas grāmatas, kurā latviešu teksts iespiests fraktūrā.¹⁸ Tomēr to pamatot ir grūti, jo, pirmkārt, vismaz pašlaik tāda grāmata nav zināma, otrkārt, tēvreizes teksts stipri atšķiras no pirmajā luterāņu latviešu katķismā atrodamā, kas saglabājis Rīgas tradīciju (sal. Vanags 1996).

Tā kā 1550. g. MK izdevumi vācu un latīņu valodā iznāca gandrīz vienlaikus, cits atklāts jautājums, kas savulaik bija apspriests literatūrā, — kādu un kādā valodā rakstītu tekstu Hāzentēters ir nodevis tālāk Minsteram. Šeit Draviņš (1952: 225), balstīdamies rakstībā, piedāvā hipotēzi, ka Minsters to saņēmis gotiskajā šriftā, proti, vācu valodā, un ļoti maz ticams, ka tai līdzās būtu bijis tas pats apraksts, tikai latīņu valodā. Tomēr par tuvāko sākuma tekstam uzskata MK latīņu valodā esošo pierakstu (Draviņš 1952: 221).

Rets pētījums, kurā plašāk pieminēta 1550. g. tēvreize, paiet garām valodas analīzei. Tāpēc pastāv arī dažādi uzskati par šīs tēvreizes vecumu un pareizumu jeb atbilstību iespējamam tai laikā pastāvējušam variantam, kuru pat mēģināts rekonstruēt (Meringer 1895: 495; Draviņš 1952: 221). Tomēr šai rakstā par vecākās iespīestās tēvreizes valodu netiks runāts, bet uzmanība pievērsta tās izplatībai un laika gaitā tapušiem variantiem MK izdevumos vācu (3.1.), latīņu (3.2.), franču (3.3.) un itāļu (3.4.) valodā. Arī par to vietumis ir rakstīts agrāk, taču fragmentāri, un līdz šim tikai daļa MK izdevumu¹⁹ aplūkoti vienuviet.

3.1. Tēvreizes Minsterā kosmogrāfijas izdevumos vācu valodā (MK_v)

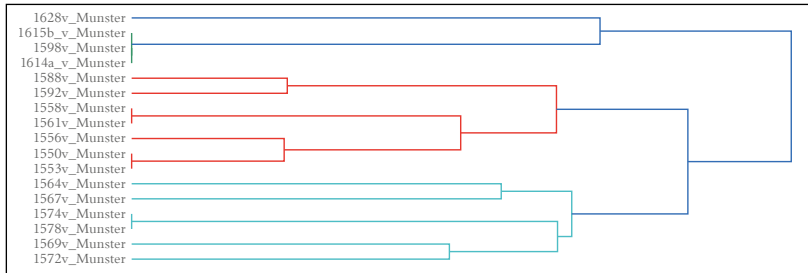
Līdztekus Livonijas aprakstam Minsterā kosmogrāfijā vācu valodā latviešu tēvreize atrodama pat 17 izdevumos, t. i., kopš piektā MK_v jeb visos, kas

¹⁷ Vācu *Johann Hasentödter*, dzejnieks un hronists, dzimis 1517. g. Kēnigsbergā, miris 1586. g. Dancigā, vairāk sk. Günther 1913.

¹⁸ Pie šīs hipotēzes autors arī palicis, sal. Draviņš 1972: 26.

¹⁹ Lielākais skaits vienuviet aplūkotu MK latviešu tēvreižu ir sešas, tās atrodamas Dini 2010: 522–524) pētījumā.

klajā laisti pēc 1550. g. (sk. 1.–17. tēvreizi pielikumā). Interesanti, ka tikai viens (nākamais) pilnīgi atbilst pirmajam latviešu tēvreizes publicējumam, pārējos, kaut vai sīkas, tomēr vērojamas atšķirības. Izmantojot digitālo rīku *Lexos*²⁰, sakarus starp visiem 17 publicējumiem var atspoguļot tālāk sniegtajā dendrogrammā. Tā rāda, ka diezgan hronoloģiski būtu jāšķir divas lielas MK_v grupas — pirmie 1550.–1592. g. un vēlākie 1598.–1628. g. izdevumi — ar daudzām apakšgrupām:

Dendrogramma. Latviešu tēvreizes sakari MK_v izdevumos

Dendrogrammā redzams ne tikai tas, kā tēvreizes ziņā grupējas atsevišķi izdevumi, bet arī — kuri no tiem ir identiski (tos vieno vertikālā līnija kreisajā pusē). Tātad ar pirmo publicējumu (1550. g.) pilnīgi sakrīt tikai nākamais (1553. g.) izdevums, taču jau kopš trešā (1556. g.) vērojamas atšķirības. Tomēr 1556. g. izdevums no pirmajiem atšķiras tikai ar vienu vienīgo pazīmi — *dūth* vietā rakstīts *dūith*. Šāda *dot* rakstība atkārtota ne vien nākamajā, 1558. g., un tam identā 1561. g. izdevumā, bet paturēta vācu MK gandrīz līdz gadsimta beigām (sk. 27. vārdu pielikumā). Ceturtais un tam identais piektais MK_v izdevums, kas satur latviešu tēvreizi, no iepriekšējiem atšķiras arī ar burta rakstību vienā konkrētā vārdā, turklāt šī atšķirība novērojama divreiz — *muße* vietā ir *muffe*. Jāpiebilst, ka pāreja no *ß* uz *ff* nav konsekventa, jo *ß* vēl atstāts pat līdzīgos vārdos, tiesa, vārda beigās — *mümß* un *meß*.

Pirmajos piecos iepriekš minētajos MK_v izdevumos atšķirības latviešu tēvreizes rakstībā ir ļoti sīkas, taču ar sesto (1564. g.) ienāk lielākas, un dažas ir skaidras korektūras kļūdas, kas laika gaitā vēl vairojušās. Ar 1564. g. grāmatu latviešu tēvreizes publicējumos ienāk *ka eckfchkan* vietā *kaeckfchkan*²¹, *fchodeen* → *fchoden*, *parradueken* → *parraduekē*, *paffarga* → *pafferga*. Arī *loune*

²⁰ <http://lexos.wheatoncollege.edu/>

²¹ Patiesībā par atstarpi starp šiem vārdiem ir ļoti grūti spriest.

vietā ir *loune*. (ar punktu), jo pazūd un nevienā vēlākajā vācu izdevumā netiek iekļauts apstiprinājums *Amen* lūgšanas beigās. Skatoties teksta salikumā, šķiet, ka šī noslēguma atmešanas cēlonis varēja būt praktisks — ierasto piecindu lūgšanu, kas atrodama 1550.–1561. g. izdevumos, ietilpinot četrās rindās, beigu vārdam vietas vairs nav pieticis.

Nākamais (1567. g.) tēvreizes izdevums ne vien atkārtot minētās 1564. g. izdevuma īpatnības, bet vēl vairāk attālinās no sākotnējā varianta, jo *tous* vietā ir *tous*, *waartz* → *wartz*, *praats* → *prauts*, *parraduekē* → *parreduekē*, bet vēlākajā 1569. g. izdevumā vēl *debbeffis* vietā ir *debeffis*, *walfibe* → *walfibe/* un *Debbes/* → *Debbes* (interpunkcija), *femmes* → *feñes*, *meß* → *mes*, *mums* → *mūs*. Šim, astotajam, MK_v izdevuma pierakstam diezgan līdzīgs ir esošais devītajā (1572. g.) laidienā, kurš no iepriekšējā atšķiras ar trim pazīmēm: *kaeckfchkan* → *kaeekfchan*, *fchoden* → *fchodē*, *parreduekē* → *parrednekē*. Vēlākajā 1574. g. un tam identajā 1578. g. izdevumā dažas iepriekšējo publicējumu īpatnības un iespējamās korektūras kļūdas palabotas: *kaeckfchan* → *kaeckfchkan*, *feñes* → *femmes*, *mümß* → *mumß*, *ka mes* → *kames*, *parrednekē* → *parreduekē*, *mūs* → *mums*. Vērtējot kopīgās īpatnības, kas lielākoties jāuzskata par korektūras kļūdām (kā *prauts*, *pafferga*), jāsecina, ka 1564.–1578. g. MK_v, t. i., 6.–11. izdevums, veido atsevišķu MK_v pirmās grupas apakšgrupu (sk. arī dendrogrammā). Interesanti, ka secinājums sakrīt ar Ināras Klekeres (2020: 118) uzsvērto, ka tieši šajos izdevumos notikusi atteikšanās no Livonijas apraksta ilustrācijām, atstājot vienīgi autentisko Rīgas panorāmu.²²

Jauna ievirze MK_v latviešu tēvreizes publicējumos, vienlaikus arī apraksta ilustrēšanā²³, ienāk ar 1588. g. laidieni, kas bija pirmā pēc iespiedēja Heinriha Petri nāves izdotā MK. Patiesībā jauninājumi vērojami ne vien latviešu tēvreizes pierakstā, bet arī visā izdevumā, piem., pētot MK kartes, Meirers (Meurer 1993) secinājis, ka tieši 1588. g. izdevumā tās ir modificētas. Arī tajā esošajā tēvreizē kopš 1564. g. MK_v izdevumiem raksturīgās īpatnības lielākoties netiek atkārtotas, izņemot dažas ar interpunkciju saistītas vietas, t. i., *walfibe* → *walfibe/* un *Debbes/* → *Debbes*, kā arī *loune* vietā ir *loune.*, kur punkts aiz vārda radies, atmetot *Amen*. Tas rāda, ka 1588. g. izdevums netika pārrakstīts no kāda agrāka, vēl pirms 1564. g. izdota avota, taču labots, tos salīdzinot. Tādēļ tajā nav atrodami nedz *prauts*, nedz *pafferga*, nedz citi tipiski kļūdaini vārdu salikumi. Taču, ar kuru tieši salīdzināts 1588. g. izdevums, grūti spriest. Iespējams, tas bijis 1558. g. vai idents 1561. g. izdevums, jo no vēl agrākiem atšķiras ar *muffe* rakstīšanu — tajos ir *muße*. No pilnīgi visiem

²² Jāpiebilst, ka autore min trīs no MK izdevumiem, tomēr patiesībā atteikšanās ir visos apakšgrupā iekļautajos (1564. g., 1567. g., 1569. g., 1572. g., 1574. g. un 1578. g. izdevumā).

²³ Pievienoti pieci jauni saturiski derīgi attēli, vairāk sk. Klekere (2020: 118–120).

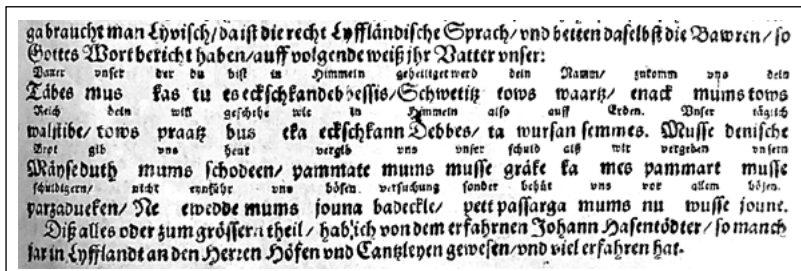
iepriekšējiem izdevumiem 1588. g. MK_v izdevums atšķiras tikai ar divām pazīmēm: *mumß* vietā ir *mums*, bet *mũms* → *mums*. Tās ir paturētas gandrīz identā nākamajā (1592. g.) izdevumā, kurš no iepriekšējā atšķiras vienīgi ar to, ka *dũth* vietā ir *dũth*.

Visinteresantākais no pētāmajām MK_v ir to pēdējais 16. gs. izdevums, tas arī visvairāk atšķiras un kopā ar vēlākajām MK_v veido atsevišķu lielu grupu (sk. dendrogrammā). Šķiet, kaut 1598. g. izdotā kosmogrāfija vācu valodā lielākoties balstās uz iepriekšējiem vācu izdevumiem, lūgšana grūti iedomājama iemeslu dēļ rediģēta pēc kāda franču varianta (sal. 14. un, piem., 28. tēvreizi pielikumā). Tomēr interesanti, ka tā pilnībā neatbilst nevienam pētītam pierakstam, bet ir kāds kontaminējums. Lai gan nav pārņemta visiem franču izdevumiem raksturīgā vārdu secība tēvreizes uzrunā (*mus tabes*), pārējās būtiskās franču izdevumu īpatnības ir atkārtotas (sk. 3.3.), t. i.: *pammat* vietā atrodams *pammat*, arī daļēji sakrīt citas „franciskās” kļūdas — *ka ekfchkan* vietā ir *eka ekfchkan* (franču — *eka kfchkan*), *louna* vietā *jouna*, arī vārda *prāts* rakstība *praatz*, nevis *praats*, kā agrākajās MK_v. No iepriekšējiem vācu izdevumiem 1598. g. tēvreize vēl atšķiras ar *eckfchan* → *eckfchkan*, *Ne wedde* → *Ne ewedde*, *dũth* → *duth*, *wũffe* → *wuffe*, tomēr šo korekciju avots nav tik viegli identificējams, jo tās atrodamas jau pirmajos latīņu (sk. 3.2.) un itāļu tulkojumos. Taču, tā kā visas ir arī pieminētajos franču izdevumos, visticamāk, tas nāk no franču teksta kopā ar tikai tam variantam raksturīgajām korekcijām. Lai gan fakts, ka tēvreizes pierakstu atkārtotā kosmogrāfijas vācu izdevumā varējis ietekmēt kāds franču avots, pārsteidz, vispār tāda informācijas ceļošana starp MK izdevumiem novērojama (Mclean 2005: 241). Tomēr nav iespējams precīzāk noteikt, kurš tieši izdevums ir pamatā šīm korekcijām un vai tiešām tas bijis kāds no pētītajiem, vai tās ienākušas ar kāda vēl nezināma avota starpniecību, kas uzskatīts par autoritatīvu.²⁴

Šķiet, 17. gs. iznākuši trīs MK_v izdevumi: 1614a, 1614b un 1628. Visos publicētā latviešu tēvreize ir ļoti līdzīga atrodamajai iepriekš minētajā 1598. g. izdevumā. Abi 1614. g. izdevumi ir identī un, lai gan ir jaunā salikumā (daži vārdi rakstīti ciešāk), sakrīt ar iepriekšējo izdevumu (sal. 14., 15. un 16. tēvreizi pielikumā). Nedaudz vairāk no agrākajiem atšķiras pēdējais (1628. g.) MK izdevums vācu valodā (sk. arī 1. attēlu). Tajā ne vien atkārtotas visas ar 1598. g. izdevumu ienākušās „franciskās” iezīmes, bet papildus tām radušās arī acīmredzamas lasīšanas kļūdas. T. i., divreiz 1614. g. izdevumos ļoti

²⁴ 1598. g. MK_v teksts salīdzināts arī ar citiem zināmiem franču tradīcijas latviešu tekstiem, kuri izdoti pirms tā, kā Andrē Tevē (1575) vai Hieronīma Megisera (1593) darbiem, tomēr nekādas acīmredzamas sakritības ar konkrētu publicējumu netika pamanītas.

tuvu iespiesti vārdi 1628. g. interpretēti kā viens — *eckfchkan debbeffis* → *eckfchkandebbeffis* un *eckfchkan Debbes* → *eckfchkannDebbes*²⁵, bet vienreiz *r* burts, kas visos iepriekšējos vācu izdevumos salikts citā šriftā (rotundā), pārvērties par *z* — *parradueken* → *parzadueken*.

1. attēls. Izvilkums no S. Minstera *Cosmographia, Das ist: Beschreibung der gantzen Welt* (1628)²⁶

Apkopojot tēvreizes publicējumus MK_v izdevumos, jāuzsver to daudzums un nosacīta dažādība. Būtiskākas novirzes no sākuma teksta rodas ar 1564. g. izdevumu un turpina vairoties līdz pat 1578. g. Acīmredzami uzlabojumi, proti, tuvināšanās pirmajam publicējumam, atrodami 1588. g. izdevumā un atkārtoti vēl 1592. g., tomēr laikam franču izdevumu ietekmē kopš 1598. g. ienāk jaunas korekcijas, kas paturētas līdz pat pēdējam MK vācu izdevumam.

3.2. Tēvreizes Minstera kosmogrāfijas izdevumos latīņu valodā (MK_{lat})

Par nepieciešamību vācu valodā sacerētu darbu izdot latīniski ieminējies pats Minsters kādā vēstulē, kurā teicis, ka pēc vācu valodas pratēju atzinības viņam nekas cits neesot atlicis, kā gatavot „starpautisko“ variantu (Mclean 2007: 186). Pirmā MK_{lat} paša Minstera tulkojumā²⁷ nāca klajā jau 1550. g. un neilgi pēc tam izdota ar grozījumiem vēl piecas reizes: 1552. g. (divi izdevumi), 1554. g., 1559. g. un 1572. g. Mēdz teikt, ka toreizējai *lingua franca* izdotajai grāmatai bijusi liela un varbūt pat lielāka ietekme nekā vācu izdevumam (Davies 2011: 356). To daļēji atbalsta arī latviešu tēvreizes

²⁵ Par atstarpī starp šiem vārdiem ir ļoti grūti spriest (sk. 1. attēlu), jo arī vārds *Debbes* atstāts ar lielo sākumburtu.

²⁶ Hercoga Augusta Volffenbiteles bibliotēkas eks. (sign. A: 12.4 Hist. 2°).

²⁷ Fēgelins (Vögelin 1882: 122) raksta, ka pirmo tulkojumu latīņu valodā lielākoties veicis pats Minsters, bet to pilnveidojis Hugo fon Amerongens (*Hugo von Amerongen*). Arī jāteic, ka 1550. g. izdotie Minstera MK_v un MK_{lat} nav identī izdevumi tikai citā valodā.

fragmenta analīze — redzams, ka vēlākie izdevumi balstās latīņu, nevis vācu variantā (sk. 4.1. shēmu).

Labi zināms, ka pirmā latviešu tēvreize 1550. g. iespiesta gan vācu, gan latīņu valodā izdotajā Mīnstera kosmogrāfijā, taču pareti tiek uzsvērts, ka tās ar vienu mēnesi datētājās grāmatās atšķiras. Tiesa, atšķirības nav būtiskas un, iespējams, radušās, tekstu pārrakstot no kāda kopēja avota. Lai gan tās aplūkojis Draviņš (1952: 221)²⁸, skaidrības labad jāsniedz arī te: MK_v *eckfchan*, bet MK_{lat} *eckfchkan*, *Schwetitz* — *schwetitz*, *enack* — *Enack*, *eckfchan* — *eckfchkan*, *Debbes/* — *debbes*, *Máyfe* — *máyfe*, *dúth* — *duth*, *mümbß* — *mums*, *müms* — *mums*, divreiz *muße* — *muffe*, *meß* — *meß*, *Ne wedde* — *Ne euuedde*, *badeckle* — *badekle*, *wuffe* — *wuffe*; vēl dažviet atšķiras interpunkcija (sal. 1. un 18. tēvreizi pielikumā). Tātad, lai gan ir paturēta daļēji vāciskā rakstība, piem., *w* vai *ú*, burtu *ü*, *ú* un *û* rakstība MK_{lat} nav saglabāta. Pamatojot tieši ar šo burtu rakstību, Draviņš (1952: 222) hipotētiski min, ka *ú* un *ü* rakstība vācu izdevumā ir drukas kļūda, jo to vietā būtu gaidāms vāciešiem tajā laikā ierastais *ü*.

Kā var secināt no piemēriem, atšķirības ir lielākoties rakstībā, izņemot divas ne tik skaidras. Vispirms MK_{lat} abos vārda *eckfchkan* pierakstījumos atrodami divi *k* burti, bet pirmajā vārdā vācu izdevumā — viens. Kā jau līdzīgi norādījis Draviņš (1952: 233), visticamāk, sākotnējā variantā bija divi *k* burti, bet vācu izdevumā tā ir, iespējams, drukas vai rakstības kļūda.²⁹ Otrā neskaidrība ir *Ne euuedde* lietošana latīņu variantā, kur *e* izskatās kā verba piedēklis — *wedde* un *ewedde* 'ieved' (kā *enack* 'ienāk').³⁰ Viena izskaidrojuma nav, eksistē vien minējumi, kuri bez papildu pierādījumiem var būt tikpat patiesi, cik kļūdaini. Pirmkārt, tā var būt nejaušība, ka MK_{lat} atkārtots iepriekšējais burts. Tiesa, šo iespēju noliedz Draviņš (1952), pēc kura domām, nejauši pielikts burts vārda sākumā ir maz ticams, it īpaši tāds, kuru pēc valodas loģikas arī varētu gaidīt tur esam. Tomēr te piebilstams, ka tas nebūt nav neiespējams, jo vēlākajos MK izdevumos *ka* vietā rakstīts *eka* (t. i., *ka eckfchkan* → *eka kfcchkan*). Otrs minējums — par to Draviņš (1952: 224) izteicies „bez šaubām“ — Hāzentētera iesniegtajā variantā *e-* jau bijis, taču vācu izdevumā kādu iemeslu dēļ pazudis. Tā iemesls, pēc Draviņa

²⁸ Jāpiebilst, ka Draviņš (1952: 221) ir uzrādījis vienu atšķirību vairāk (lat. esot *máyfse*), tomēr nevienā no pārskatītajiem latīņu eksemplāriem šādi rakstītu vārdu *maize* autore nav redzējusi; arī paša Draviņa (1952: 216) sniegtajā latīņu kopijā tā nav rakstīts.

²⁹ Iespējama vēl cita hipotēze — jau sākotnējā Hāzentētera variantā pirmais lietojums bija ar vienu *k* (*eckfchan*), tomēr latīņu izdevumā, vienādojot ar otru *eckfchkan*, arī pirmajā iesprausts otrs *k*. Lai gan to noliegt nav viegli, noticēt arī, jo tieksme pēc vienādības rakstībā nedz MK_{lat}, nedz pārējos MK izdevumos nav vērojama (sal. *mums* rakstību tai pašā tēvreizē).

³⁰ Jāpiebilst, ka variēšanas vērojama arī pirmajās tēvreizēs rokrakstā, sal. Grūnava (Grunau) tēvreizē *newede munis lawnan Padoman*, bet Bruno — *Neekwedfe mums ļounam badeklems*.

domām, var būt starp *ne* un *wedde* esošā aizdomīgi liela atstarpe, kura rādot, ka kāds burts no rindiņas salikumā izkritis vai tml. Tomēr tam grūti noticēt, jo tikpat liela vai līdzīga atstarpe starp šiem vārdiem ir arī vēlākajos izdevumos, kuros latviešu teksts salikts piecās rindiņās un, lai aizpildītu veselu rindiņu, nedaudz pastiepts sānos.³¹ Tādēļ, pieņemot Draviņa minējumu, ka sākotnēji bija *ewedde*, drīzāk būtu jādomā, ka tās atmešana ir MK_v gatavošanas procesā radusies kļūda, pārrakstot vai liekot burtus.

Ne mazāk mīklains ir 1552. g. kosmogrāfijas izdevums latīņu valodā. Lai gan iepriekš minētie Minsterā pētnieki nav norādījuši, laikam bijuši divi 1552. g. MK varianti. Pārbaudot pieejamos 1552. g. MK eksemplārus dažādās bibliotēkās, pamanīts, ka vienā no Bavārijas Valsts bibliotēkā esošajiem (sign. Res/2 Geo.u. 51 a) latviešu tēvreize atšķiras. Papētot izrādījās, ka tieši 761.–792. lpp. (latviešu tēvreize atrodama 789. lpp.) izmantotas pirmā izdevuma lapas vai to salikums, līdz ar to arī tēvreizes teksts nāk no 1550. g. izdevuma (sal. 18. un 20. pierakstu pielikumā), kaut grāmata izdota ar 1552. g. datumu.³² Taču pārējie apskatītie 1552. g. eksemplāri nav kontaminējums, un latviešu tēvreize tajos no pirmā izdevuma atšķiras (sal. 18. un 19. pierakstu pielikumā). Otrā MK_{lat} no pirmās atšķiras ar latīniskoto rakstību, un tas attiecas arī uz latviešu lūgšanu, piem., vācu *w* vietā visur *uu*, bet *ā* — ligatūra *æ*. Ir vēl dažas citas nianšes, kā: *debbeffis* → *debbeffis*, *mums* → *moms*, *mefs* → *mefis*, *badekle pett* → *badeklepett*. Pēdējās trīs ir acīmredzamas korektūras kļūdas, taču tieši tās raksturo MK latīņu izdevumus, jo paturētas visos vēlākajos, izņemot pēdējo.

Pilnīgi visi vēlākajos latīņu MK izdevumos atrodami publicējumi vairāk vai mazāk atšķiras, tāpēc, lai gan parasti rakstībā atkārtotas vecās īpatnības, vērojamas arī jaunas. Piem., 1554. g. publicējums no 1552. g. atšķiras ar: *Taebes* → *Tēbes*, *meyfe* → *meyfe*, *badeklepett* → *badeklepett* (sal. 19. un 21. tēvreizi pielikumā). Daļu no tām paturējis arī ceturtais (1559. g.) MK_{lat}, taču tajā ieviesušās vēl citas nianšes: *Tēbes* → *Taebes*, *mus kas* → *muskas*, *Enack* → *enack*, *femmes* → *fēmes*, *Muffe* → *muflē*, *graeke* → *grēke*, *parradueken* → *parraduekē*, *Ne* → *ne*, *paflarga* → *paflarga*, *uuuffe* → *uuffe*, *loune* → *loune*. (interpunkcija) (sal. 21. un 22. tēvreizi pielikumā).

Iespējams, pēdējais (1572. g.) latīņu izdevums seko iepriekšējam (piem., aiz *loune* pirms *Amen* atrodama interpunkcijas zīme), tomēr sniedz labotu tēvreizi, jo pārējās iepriekš minētās ceturtais izdevuma rakstības pazīmes nav

³¹ Pirmajos pētītajos vācu MK izdevumos latviešu tēvreize aizņem piecas rindiņas, taču, sākot ar 1564. g. izdevumu, tā salikta četrās.

³² Arī citās minētā izdevuma vietās izmantotas lapas no pirmā latīņu izdevuma, taču titullapa, sākums un beigas ir jaunajā, 1552. g. salikumā.

novērojamas (sal. 22. un 23. tēvreizi pielikumā). Nav skaidrs, kurā avotā balstoties labots. Ņemot vērā jaunās pēdējā MK_{lat} pazīmes, t. i.: *moms* → *mūs*, *eckfchkan debbes* → *ekfehkan debbes* un *badeklepett* → *badekle pett*, var nedroši minēt, ka tas varējis būt pirmais (1550. g.) vai 1552. g. otrais izdevums (sal. 18., 20. un 22. tēvreizi pielikumā).

Secinot jāteic, ka, līdzīgi vācu izdevumiem, MK latīņu valodā vērojama daudzveidība latviešu tēvreizes rakstībā, ko it īpaši raksturo šādas pazīmes: *ne wedde* vietā *ne ewedde* (visās MK_{lat}), *mums* vietā *moms* (1552.–1559. g.), *meß* vietā *mefis* (kopš 1552. g.).

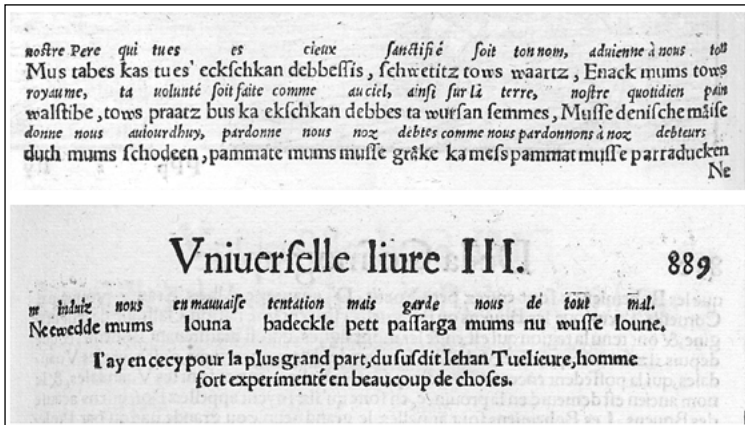
3.3. Tēvreizes Minsteras kosmogrāfijas izdevumos franču valodā (MK_{fr})

Laikā no 1552. g. līdz 1575. g. iznāca seši MK_{fr} izdevumi, un piecos no tiem latviešu tēvreizes pieraksts savstarpēji atšķiras. Pietiekami droši var apgalvot, ka tajos esošās latviešu tēvreizes pamatā nav bijis 1550. g. vācu publicējums, jo, līdzīgi kā latīņu izdevumos, *eckfchan* vietā MK_{fr} ir *eckfchkan*, *Ne wedde* vietā *Ne ewedde* utt. Tomēr tas arī nav identisks MK_{lat} esošajam, piem., *praats* — *praatz*, *badekle* — *badeckle*, bet *máýfe* — *máife*, tāpat atmests lūgšanas apstiprinājums *Amen* (sal. arī 18. un 24. tēvreizi pielikumā).

Jāteic, ka MK_{fr} tēvreizes starp visiem kosmogrāfijas izdevumiem atšķiras visvairāk. Tās droši veido atsevišķu kopu (sk. 4.1. shēmu), ko var noteikt pēc lūgšanas ievadvārdiem — *Mus tabes* —, jo visos pārējos Minsteras izdevumos ir *Tābes mus* dažādās variācijās rakstībā. Nav acīmredzama izskaidrojuma, kā radusies šī vārdu secības maiņa. Taču par šādu variāciju lūgšanas uzrunā nav jābrīnās, jo tā bija sastopama arī 16. gs. vācu tradīcijā (*Unser Vater*), kā arī vēlākajās latviešu grāmatās (Vanags 1996: 85–86). Lai gan grūti izskaidrot, nav pamata teikt, ka tai bijis kāds cits avots, — tiek uzskatīts, ka tulkojumu franču valodā veicis Minsters pats (Hantzsch 1898: 142). Turklāt maz ticams, ka kāds no gatavošanas procesā iesaistītajiem cilvēkiem būtu pārzinājis latviešu valodu; arī interlineārais tulkojums franču valodā nav precīzs, piem., vīrs vārda *tows* tulkots *soit* 'ir', nevis *ton* 'tavs', utt. Iespējams, vārdu secības maiņa te jāsaiستا ar tēvreizi franču valodā, kas tai pašā MK_{fr} latviešu tēvreizes starprindu tulkojumā ir *noître Pere*³³, tātad tieši *mūsu tēvs*, nevis otrādi:³⁴

³³ Arī pašreizējā 2017. g. aprobētajā tulkojumā ir: „Notre Père, qui es aux cieus, que ton nom soit sanctifié, que ton règne vienne, que ta volonté soit faite sur la terre comme au ciel <...>.” (sk. de Kerimel 2017)

³⁴ 1565. g. vai 1568. g. MK_{fr} tēvreizes fotokopija (defektīva, bez beigām) atrodama avīzē *Laiks*, kas izdota 1974. g. 12. janvārī, 5. lpp. Tās digitālā kopija atrodama www.periodika.lv.

2. attēls. Izvilums no S. Minstera *La Cosmographie uniuerselle* (1552)³⁵

Tomēr nekur citur vārdu secība latviešu tekstā nav mainīta, lai gan tam būtu bijis iemesls, ja, gatavojot tulkojumu, būtu izlemts ievērot franču teksta vārdu secību (sal. 16. gs. pastāvējušo tēvreizi³⁶ vai, piem., ar M. Belska publicējumu³⁷). Tātad, lai cik interesants būtu šādas vārdu kārtas maiņas iemesls, atbilde vēl jāmeklē. Varbūt skaidrāks tas kļūtu, uzejot kādus avotus par Minstera franču izdevuma gatavošanas vēsturi.

Raugoties pašos MK_{fr} tēvreizes publicējumos, jāteic — kaut īpašais sākums sakrīt visos, tikai divi (1565. g. un 1568. g.) izdevumu pieraksti ir identiski. Atšķirības starp izdevumiem ir lielākoties korektūras ziņā, piem., otrais MK_{fr} no pirmā atšķiras ar *eckfchkan* → *eckfckan*, *debbefis* → *debbefsis*, *pammate mums* → *pammatemums* utt. (sal. 24. un 25. tēvreizi pielikumā). Grūti spriest, vai atšķirību ieviešana bijusi apzināta, tomēr vērojamas arī izmaiņas, kas acīmredzami radītas ar nodomu. Par tādām ir jāsauc pāreja no vāciskās rakstības, kas laikam ienākusi ar minētā 1550. g. latīņu izdevuma starpniecību, uz antikvā rakstītiem tekstiem raksturīgāku, piem., vācu *w* 1556. g. MK_{fr} mainīts uz *uu* (*wuffe* → *uuuffe*), izņemot atsevišķus gadījumus,

³⁵ Bāzeles Universitātes eksemplārs (sign. UBHEU I 84), digitālā kopija atrodama www.e-rara.ch kolekcijā.

³⁶ Piem., 1555. g. Gesnera *Mithridates* krājumā (26. lpp.): „Nostre pere qui es és cieulx, ton nom foit sanctifié. ton royaume aduiente. ta uolunté foit faite ainfi en la terre comme au ciel.“

³⁷ Belska publicētās tēvreizes pamatā ir poļu tēvreize, kam mazākos burtos sniegts neprecīzs tulkojums latviešu valodā. Teksta transkripcija atrodama Meringera (1895: 489) vai Zēvera (1929: 514) darbā.

kā *walftibe* → *vualftibe*, *tows* → *tous*, *wurfan* → *vurfan*; tāpat MK_{fr} *â* vietā rakstīti parastie *a*³⁸ — *maife*, *grâke* → *maife*, *grake*. Šīs otrā MK_{fr} izdevuma īpatnības paturētas trešajā (1560. g.) laidienā, taču arī tajā vērojamas sīkas atšķirības: *touus uuaartz* → *tous uuaartz*, *pammatemums* → *pammate mums*, *pammat* → *pāmmatt* (sal. 25. un 26. tēvreizi pielikumā). Savukārt kāda šķietami sīka kļūda 1560. g. izdevumā izrādījās krietni lielāka — *louna* un *loune* vietā lietots *Iouna* un *Ioune*, proti, sākotnējā mazā *l* burta vietā nepareizi ielikts lielais *I*. Rezultātā notikusi netīša leksiskā maiņa — sestajā lūgšanā lūdzot neievēst mūs jaunā nevis ļaunā *badecklē* —, kas vēl ilgus gadus ceļoja no viena avota citā. Aizdomas par nejaušību atbalsta arī tas, ka vēlākajā 1565. g. un identajā 1568. g. izdevumā šādi salikts laikam tikai pirmais segments (*Ne euuedde mums Iouua badeckle pett paffarga mums nu uuuffe louue*)³⁹, tomēr 1575. g. jau abi (*Ne euuedde mums Iouua badeckle : pett paffarga mums nu uuuffe Iouue*).

Kopš ceturta (1565. g.) MK_{fr} izdevuma latviešu tēvreizes pierakstā ienāk vēl divas būtiskas korekcijas, kas nepārtraukti atkārtojas arī 17. gs. tēvreižu krājumos, t. i., *ka ekfchkan* vietā *eka kfchkan* un *pammat* vietā *pammart*, kas nepārprotamas un latviešu valodas lietotājam viegli identificējamās kā korektūras kļūdas. Kā minēts, 1565. g. un 1568. g. MK_{fr} izdevumi ir identī (sal. 27. un 28. tēvreizi pielikumā). No iepriekšējā (1560. g.) izdevuma tie atšķiras ar šīm īpatnībām rakstībā: *uuaartz*, vietā *uuaartz*: (interpunkcija), *touus praats* → *tous praatz*, *vualftibe* → *uualftibe*, *wurfan* → *uurfan*, *schodeen* → *schodéen*, *parradueken* → *parraducken*, *Iouna* → *Iouua*, *Ioune* → *louue*.

Pēdējais (1575. g.) franču MK izdevums laists klajā neilgi pēc piektā publicēšanas, taču stipri atšķiras ne vien apjoma dēļ (izdots divos sējumos). To no jauna tulkoja un ievērojami papildināja zināmais franču rakstnieks Fransuā de Belforē (*François de Belleforest*) (Ruland 1962: 91). Lai gan sestais MK_{fr} būtiski atšķiras no iepriekšējiem izdevumiem, izmaiņas latviešu tēvreizē, kas atrodama pirmajā sējumā (1624. lpp.)⁴⁰, ir minimālas, t. i.: *debbefsis* → *debbeffis*, *uuaartz* → *uuaarts*, *schodéen* → *schodeen*, pārējās izmaiņas ir interpunkcijā (sal. 28. un 29. tēvreizi pielikumā). Tas nozīmē, ka, gatavojot šo izdevumu, tēvreizes teksts netika salīdzināts ar agrākiem vai citvalodu avotiem, jo visas iepriekš minētās franču izdevumu korekcijas ir atkārtotas.

³⁸ Interesanti, ka vārdā *tēvs* MK_{fr} vācu *â* vai latīņu ligatūra *æ* nav nekādi atspoguļota, jo pārējos avotos autori centušies pēc iespējām šo burtu paturēt, tā vietā rakstot vēl *ę* (itāļu izdevumos) vai vēlāk arī *ä*.

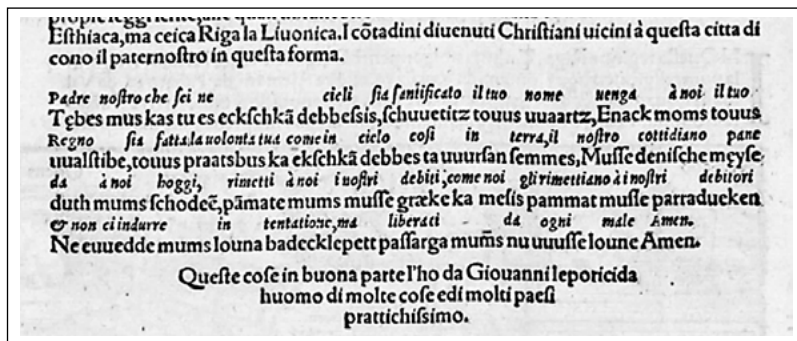
³⁹ Jāteic, pat apzinoties *I* un *l* atšķirību, šos burtus drukātā tekstā ir ļoti grūti atšķirt.

⁴⁰ Pārskatītajos šī izdevuma eksemplāros (sk. avotu sarakstā) ir kļūda paginācijā, jo 1620. lpp. seko 1623. lpp.

3.4. Tēvreizes Minstera kosmogrāfijas izdevumos itāļu valodā (MK_{it})

Vēlākais pētāmais kosmogrāfijas tulkojums veikts itāļu valodā. Pirmo reizi tas izdots 1558. g. Bāzelē, vēlāk atkārtoti izdots Venēcijā un Ķelnē. Droši zināma iespējami trešā, 1575. g. Ķelnē izdotā grāmata, kas saglabājusies dažādās bibliotēkās, tomēr ziņas par Venēcijas izdevumu literatūrā ir trūcīgas. Šis izdevums nav datēts, līdz ar to pastāv dažādi uzskati — Hancs (Hantzsch 1898: 156) domā, ka tas bijis 1575. g., tomēr Burmeisters (1969: 183) piedāvā 1571. g. (ar jautājuma zīmi), bet Rulands (1962: 91), ņemdam vērā iespēšanai izmantoto Bāzeles salikumu, spriēž, ka Venēcijas izdevums laists klajā agrāk, posmā starp 1558. g. un 1571. g.

Itāļu izdevumi no pārējām pētāmajām MK atšķiras. Pirmkārt, to izdevumu ir vismazāk, otrkārt, visos paturēta tāda pati paginācija un liekas, ka tās ir viena salikuma grāmatas, lai gan ar atšķirīgām titullapām un vietām izdzestu tekstu. MK_{it} izdevumu skaitu un dažu vietu dzēšanu laikam ietekmējis tas, ka Minsters bija iekļuvis Romas katoļu baznīcas aizliegto autoru reģistrā.⁴¹

3. attēls. Izvilkums no S. Minstera *Sei Libri Della Cosmografia Vniuersale* (1558)⁴²

Latviešu tēvreize visos MK_{it} izdevumos iespiesta ne vien identā lapusē, bet arī salikumā (sal. 30., 31. un 32. tēvreizi pielikumā), un tas tikai

⁴¹ Bijuši vairāki Romas katoļu baznīcas reģistri, bet 1559. g. *Index Librorum Prohibitorum* izdevumā Minsters atrodams pat divreiz — gan pie *m* (*Munſterus*), gan pie *s* (*Sebaſtianus Munſterus*) burta (sk. Petrella 2006).

⁴² Portugāles Nacionālās bibliotēkas eks. (sign. CCBE s. XVI M 2247), digitālā kopija atrodama Portugāles Nacionālās bibliotēkas digitālajā krājumā.

apstiprina kartogrāfa Rulanda (1962: 91) secinājumus, kas izdarīti, pētot MK kartes, ka abi vēlākie ir pirmās (1558. g.) MK_{it} atkārtoti izdevumi (sal. arī Mclean 2007: 175). Pietiekami droši var apgalvot, ka itaļu MK atrodamo latviešu tēvreižu pamatā bija toreiz jaunākais (1554. g.) latīņu tulkojums. To apliecina izšķirošā vārda *tēvs* rakstība *tēbes*, kas nav atrodama nevienā citā MK izdevumā (sal. 20. un 30. tēvreizi pielikumā). Atkārtotas arī vienīgi latīņu izdevumiem raksturīgās kļūdas, piem., *mums* vietā *moms*, *mefs* vietā *mefis* vai kopā sarakstīti divi vārdi — *badecklepett*. Lai gan MK_{it} tēvreize nav identa latīniskajā avotā esošajai, to atšķirības ir ļoti sīkas, varējušas rasties, liekot tekstu: četras reizes burtus *n* un *m* nomainījušas diakritiskās zīmes (*eckfchkhā* (divas reizes), *fchodeē, pāmate*), arī *mums* vietā atrodams *muūms*⁴³ un vienreiz divi atsevišķi vārdi sarakstīti kopā — *praatsbus*.

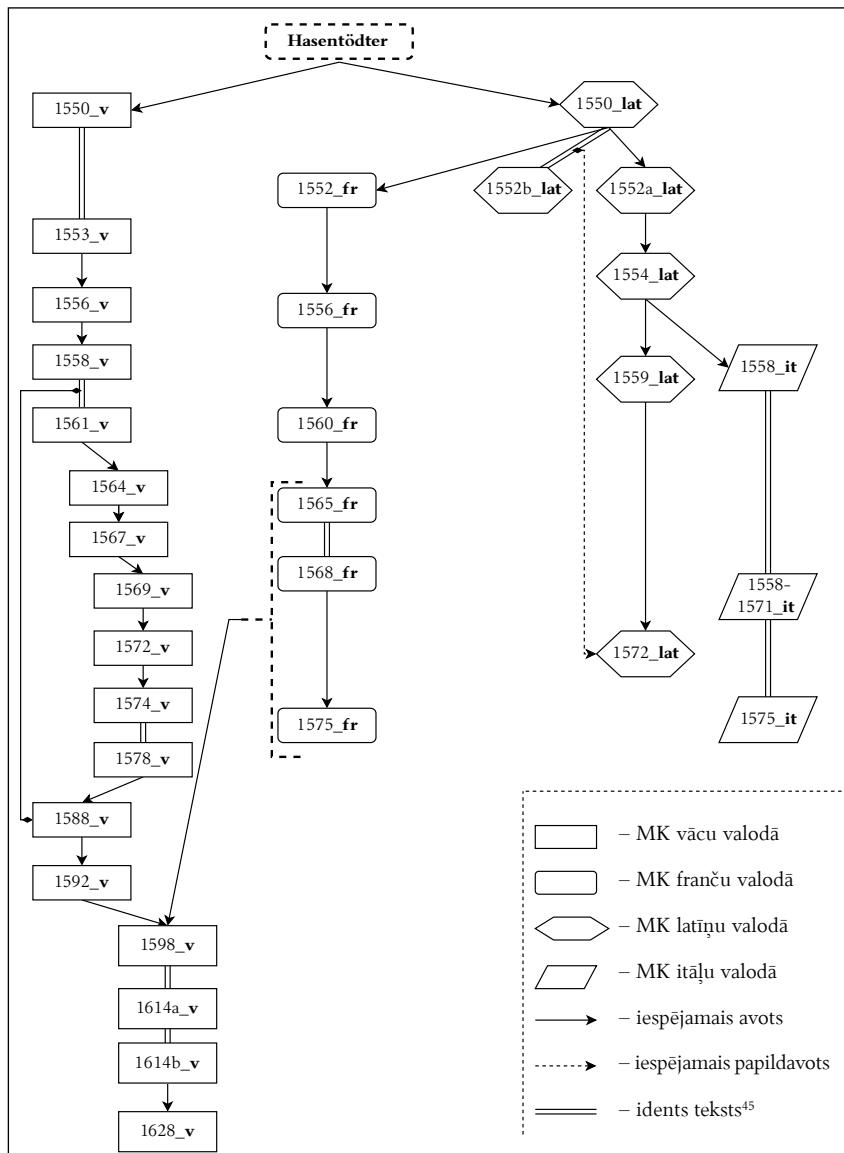
4. Hāzentētera tēvreizes atkalizmantošana

4.1. Apkopojot atsevišķi teikto, MK iespīestās latviešu tēvreizes sakarus iespējams attēlot arī shēmā.⁴⁴ Tajā teksta atkalizmantošanas virzieni ir noteikti pēc kopīgajām iepriekš aplūkotajām korekcijām, kas lielākoties ir rakstībā. Jāuzsver, ka secinājumi izdarīti, balstoties tikai uz vienu fragmentu — latviešu tēvreizes publicējumu —, un nav attiecināmi uz visu izdevumu, proti, tas nenozīmē, ka 1598. g. MK_v izdevums no jauna tulkots, par pamatu ņemot 1575. g. MK_{fr}.

Shēmā var redzēt, ka, neskaitot identos pierakstus, pastāvējuši vismaz 23 latviešu tēvreizes varianti vien kosmogrāfijas izdevumos. Tā arī rāda, ka izdalāmi trīs galvenie tēvreizes pieraksta paveidi jeb MK tradīcijas. Jau kopš pašā sākuma — 1550. g. — var izšķirt divus paveidus: vācu un latīņu, bet, sākot ar 1552. g., vērojams arī trešais spilgtais paveids — franču MK izdevumi. Interesantā kārtā izdalīto tradīciju pirmos publicējumus sagatavojis tas pats cilvēks — S. Minsters. Tādēļ, pieņemot, ka Minsters latviešu valodu nav pratis (tēvreizes pierakstu saņēmis no Hāzentētera), laikam būtu domājams, ka visi paveidi radušies nevis apzinātu lingvistisku izmaiņu, bet dažādu ekstralingvistisku faktoru (tipogrāfijas iespēju, nevēriguma, laikmeta tradīciju u. c.) ietekmē.

⁴³ Virs *m* burta nav tildes kā iepriekšējos piemēros, bet kāda svītriņa.

⁴⁴ Savā ziņā shēmu var apvienot ar Draviņa (1965: 26) sniegto, kurā atspoguļotas arī agrākas tēvreizes rokrakstā.

Shēma. Iespēstās latviešu tēvreizes hipotētiskie atkalizmantošanas virzieni

⁴⁵ Vārds *idents* attiecināms uz latviešu tekstu, bet ne teksta salikumu, t. i., vārdu pārņemšana jaunā rindā var atšķirties.

4.2. Pārrunājot iespējamās teksta atkalizmantošanas ceļus, vēl jāmin shēmā neatspoguļotas tēvreižu pierakstu atšķirības pakāpes, kad teksts nav idents. Iepriekš rakstā katras grāmatas pieraksta sakrītība ar agrākajiem izdevumiem raksturota, sniedzot konkrētus piemērus, taču ir iespējams uz to paskatīties vispārīgāk, izmantojot digitālo rīku *Lexos*. Skatoties formāli burts burtā uz tēvreizes pierakstiem, to atšķirības no diviem pirmajiem 1550. g. publicējumiem attēlo šī diagramma:⁴⁶

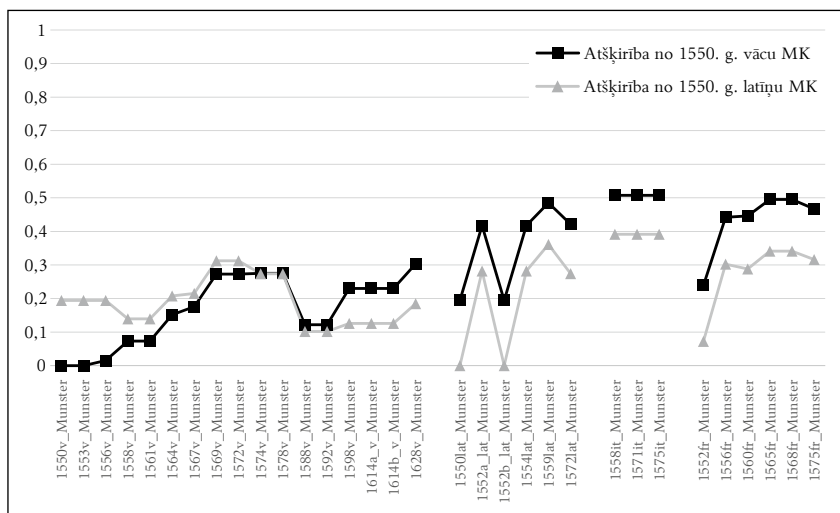

Diagramma. Latviešu tēvreizes publicējumu MK izdevumos sakrītība burts burtā⁴⁷

Protams, attēlotais rezultāts ir ļoti nosacīts. To vērtējot, jāpatur prātā arī attiecīgo izdevumu rakstības atšķirības, kas ietekmē rādītāju, piem., vācu *w* bieži citos avotos atbilst *vv*, *uu* vai *vu*, bet *á* — *æ*, *ae*, *ę* vai *a* utt. Tomēr dažas tendences tik un tā ir vērojamas. Viena no vispārīgākajām — neatkarīgi no salīdzināmā teksta, atšķirības no pirmajiem izdevumiem laika gaitā vairojas, un tas nozīmē, ka latviešu tēvreize MK izdevumos nebūt nav bijusi nemainīga. Arī — ar pirmajām MK, esošo pierakstu sakrītī mazāk izdevumu nekā ar MK_{lat}, taču to, iespējams, ietekmē attiecīgās grāmatas rakstības paņēmieni.

⁴⁶ Salīdzinājums ar diviem pirmajiem publicējumiem ir sniegts tādēļ, ka nav vienprātības, kurš tomēr bija pirmais vai tuvāks īstajam Häzentetera variantam.

⁴⁷ Diagrammā atspoguļota teksta kosinusa līdzība (0 = pilnīgi sakrīt, bet 1 = nesakrīt), neiekļaujot atšķirības interpunkcijā un lielo burtu lietojumā.

Skatot pierakstu sakritību tikai ar vācu 1550. g. izdevumu, redzama interesanta tendence, ka pirmie MK izdevumi attiecīgā valodā, kurus gatavojis pats Minsters, bieži ar MK_v sakrīt vairāk (rezultāts tuvāk 0) nekā vēlākie, ko gatavojuši jau citi cilvēki. Izņēmums ir tikai MK itāļu valodā publicētie izdevumi, kas ir identiski, to lielo atšķirību noteic tas, ka tulkojums balstās uz vēlāko (1554. g.) MK_{lat}. Citiem vārdiem — jo vēlāk izdots publicējums, jo vairāk tas atšķiras no 1550. g. MK_v izdevuma. Tas it īpaši spilgti redzams vācu izdevumos — kopš pēdējās 16. gs. MK_v vairāk sakrīt pat ar pirmo MK_{lat} nekā ar pierakstu pirmajā vācu izdevumā un pats pēdējais (1628. g.) publicējums visvairāk atšķiras no pirmā MK_v. Vērtējot publicējumu sakritību ar 1550. g. MK_{lat}, jāteic, ka tendence ir līdzīga un rāda — lai gan iznākuši neilgi pēc pirmizdevuma, rakstība turpmākajos izdevumos no pirmā atšķiras pietiekami daudz.

5. Secinājumi

1. Rakstā pētīti 32 latviešu tēvreizes publicējumi, kas atrodami S. Minstera vācu, latīņu, franču un itāļu valodā izdotajā kosmogrāfijā (1550–1628). Tos izanalizējot, nonākts pie diviem pēc pirmā acu uzmetiena pretrunīgiem apgalvojumiem: visās MK atrodama tā pati tēvreize, taču visbiežāk tā atšķiras. T. i., tikai viens no vēlākajiem publicējumiem — otrs pētītais MK vācu izdevums (1553) —, lai gan ir jaunā salikumā, burts burtā seko 1550. g. pierakstam. Pārējos avotos latviešu tēvreizes pieraksti savā starpā vairāk vai mazāk atšķiras, un tikai retos gadījumos to pieraksts attiecīgās valodas izdevumos ir identisks.

Tādējādi secināts, ka 32 MK laidienos atrodami vismaz **23** Hāzentētera tēvreizes **paveidi**. Taču jāuzsver, ka atšķirības starp paveidiem nav būtiskas, vērojamas galvenokārt rakstībā. Te izņēmums būtu kosmogrāfijas izdevumi franču valodā, kuru sniegtās latviešu tēvreizes uzrunā ir arī vārdu secības maiņa. Tomēr šķiet, ka vairākums izmaiņu diez vai bijušas apzinātas, drīzāk radušās nejauši, pārrakstot vai liekot tekstu. Nejaušību apliecina arī tādi gadījumi kā MK tēvreizes 7. lūgšanā esošs lūgums *pasargāt no visa jauna*, nevis *Jauna* (l burts interpretēts kā lielais *i*, kas vēlākajos izdevumos pārvērties par mazo *j*). Lai gan vērojamas arī tādas izmaiņas, ko varētu saukt par labojumiem, piem., *prauts* → *praats*, to pamats bijis iepriekšējie MK izdevumi, nevis kādi citi vai latviešu avoti.

2. MK izdevumos atrodamās latviešu tēvreizes pieraksta kļūdu tipoloģija ļauj tos klasificēt **trīs** galvenajās MK **tradīcijās**: 1) vācu, 2) latīņu, kam seko arī itāļu izdevumi, un 3) franču. Tās radušās nevis apzinātu lingvistisku izmaiņu, bet dažādu ekstralingvistisku faktoru ietekmē. Tā secināts, zinot, ka šo variantu pirmos izdevumus gatavojis pats S. Minsters, kas latviešu valodu nav pratis (tēvreizes pierakstu saņēmis no Hāzentētera).

Visām tradīcijām raksturīgi kādi zīmīgi sīkumi tēvreizes tekstā, kas vērojami vienīgi izdevumos attiecīgajā valodā. Tāpēc pašlaik zināmajās MK tēvreizēs iespējams izšķirt šīs izmaiņas, kuras, uzejot kādu jaunu publicējumu, var palīdzēt identificēt avotu vai avotvalodu:

- *ne wedde* vietā *ne ewedde* — sākot ar latīņu 1550. g. MK;
- *mums* → *moms*, *mefs* → *mefis* — sākot ar latīņu 1552. g. MK;
- *Tābes mus* → *mus tabes* — sākot ar 1552. g. franču MK;
- *louna* → *Iouna* — sākot ar 1560. g. franču MK;
- *paffarga* → *pafferga* — 1564.–1578. g. vācu MK;
- *pammat* → *pammat*, *ka ekfchkan* → *eka kfchkan* — sākot ar 1565. g. franču MK;
- *praats* → *prauts*, *parraduekē* → *parreduekē* — 1567.–1578. g. vācu MK.

Tātad ne tikai pati Minstera kosmogrāfija nav bijusi nemainīgs izdevums, bet nosacīti liela dažādība vērojama arī tās izdevumos atrodamās latviešu tēvreizes pierakstā. Līdz ar to, runājot par Hāzentētera tēvreizi kā avotu, būtu ņemams vērā, ka kosmogrāfijas izdevumos pastāvēja vismaz trīs lielas varianti ar daudziem paveidiem.

Saisinājumi

MK = S. Minsteras kosmogrāfija (visi izdevumi kā kopums)

MK_{it} = S. Minsteras kosmogrāfija itāļu valodā.

MK_{fr} = S. Minsteras kosmogrāfija franču valodā.

MK_{lat} = S. Minsteras kosmogrāfija latīņu valodā.

MK_v = S. Minsteras kosmogrāfija vācu valodā.

Avoti

Münster, Sebastian *Cosmographie || oder beschreibung aller lán/||der/ herschafften/ fürnemsten || stetten/ geschichten/ gebreüchē/ hantierungen etc. ietz || zum drittem mal trefflich sere durch Sebastianum || Munsterū <...>*. Basel: Petri. VD16 M 6693. Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas eks. [sign. Br.: J 4763,d], Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 48]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; dccccxxxij. lpp.

Münster, Sebastian *COSMO || GRAPHIAE || uniuersalis Lib.VI. in || quibus, iuxta certioris fidei scriptorum || traditionem describuntur, || Omnium habitabilis orbis partiū situs ... || Regionum Topographicae effigies. || ... Omnium gentiū mores, leges, religio ... || Item regum & principum genealogiae. || Autore Sebast. Munstero. || <...>*. Basileae: Heinrich Petri. VD16 M 6714. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 4], Nacionālā Osoliņska institūta eks. [sign. XVI-4553], Džona Kartera Brauna bibliotēkas Providensā eks. [sign. J550 .M948c], Lionas publiskās bibliotēkas eks. [sign. Rés 105149], Romas *Casanatense* bibliotēkas eks. [sign. BB IV 24]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 789. lpp.

- Münster, Sebastian 1552a. *COSMO* | *GRAPHIAE* | | *uniuersalis Lib.VI. in* | | *quibus, iuxta certioris fidei scriptorum* | | *traditionem describuntur,* | | *Omniū habitabilis orbis partiū situs ...* | | *Omnium gentium mores,leges,religio,res gestae, mu* | | *tationes ...* | | *Autore Sebast. Munstero.* Basileae. VD16 M 6715. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 51], Nacionālā Osoliņska institūta divi eks. [sign. XVI.F.4512, XVI.F.4280], Romas Nacionālā centrālā bibliotēka [sign. 6. 16.N.8]. Digitālā versija: Mūnchener Digitalisierungszentrum; 789. lpp.
- Münster, Sebastian 1552b. *COSMO* | *GRAPHIAE* | | *uniuersalis Lib.VI. in* | | *quibus, iuxta certioris fidei scriptorum* | | *traditionem describuntur,* | | *Omniū habitabilis orbis partiū situs ...* | | *Omnium gentium mores, leges, religio, res gestae, mu* | | *tationes ...* | | *Autore Sebast. Munstero.* Basileae. VD16 M 6716. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 51 a]. Digitālā versija: Mūnchener Digitalisierungszentrum; 789. lpp.
- Münster, Sebastian 1552. *LA COS* | *MOGRA* | *PHIE VNIVER* | *SELLE, CONTENANT* | | *la situation de toutes les parties du monde,* | | *avec leurs proprietes & appartenances.* | | ... *PAR SEBAST. MVNSTERE.* [Basel]: [Heinrich Petri]. VD16 M 6707. Bāzeles Universitātes bibliotēkas eks. [sign. UBH EU I 84]. Digitālā versija: e-rara.ch; 888.–889. lpp.
- Münster, Sebastian 1553. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller lān-* | | *der/ herrschafften/ fūrnehmsten* | | *stetten/ geschichtē/ gebreūchen ...* | | *zūm offerē mal trefflich seer durch* | | *Sebastianū Munsterū gebessert ...* <...>. Basel: Petri. VD16 M 6694. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 5 f], Diseldorfas Universitātes un Valsts bibliotēkas eks. [sign. AG 15(2)]. Digitālā versija: Mūnchener Digitalisierungszentrum; dccccxxij. lpp.
- Münster, Sebastian 1554. *COSMO* | *GRAPHIAE* | | *uniuersalis Lib.VI. in* | | *quibus iuxta certioris fidei scriptorum* | | *traditionem describuntur,* | | *Omnium habitabilis orbis partium situs, pro* | | *priaeque dotes.* | | ... *Item omnium gentium mores, leges, religio ...* | | *atque memorabilium in hunc usque an/* | | *num 1554.gestarum rerum Historia.* | | *Autore Sebast. Munstero.* [Basileae]. VD16 M 6717. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 53], Romas Nacionālā centrālā bibliotēka [sign. 6. 18.N.1]. Digitālā versija: Mūnchener Digitalisierungszentrum; 789. lpp.
- Münster, Sebastian 1556. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller lān/* | | *der/ herrschafften/ fūrnehmsten* | | *stetten/ geschichtē/ gebreūchen ...* | | *zūm offerē mal trefflich seer durch* | | *Sebastianū Munsterū gebessert ...* <...>. Basel: Petri. VD16 M 6695. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 54]. Digitālā versija: Mūnchener Digitalisierungszentrum; dccccxxij. lpp.
- Münster, Sebastian 1556. *LA COS* | *MOGRA* | *PHIE VNIVER* | *SELLE, CONTENANT* | | *la situation de toutes les parties du monde,* | | *avec leurs proprietes & appartenances.* | | ... *continuant ius=* | | *ques à l'an 1555.* | | *PAR SEBAST. MVNSTERE.* [Basel]: [Heinrich Petri]. VD16 M 6708. Viļņas Universitātes bibliotēka [sign. M 501]. Digitālā versija: Viļņas Universitātes bibliotēkas digitālajā krājumā; 888.–889. lpp.
- Münster, Sebastian 1558. *SEI LIBRI* | | *DELLA* | | *COSMOGRAFIA VNI* | | *uersale, ne quali secondo che n'hanno* | | *parlato i piu ueraci scrittori son disegnati,* | | *I siti de tutte le parti del mondo habitabile & le proprie doti:* | | *Le Tauole topographiche delle Regioni.* | | *Le naturali qualita del terreno, onde nascono tante differenze, & uarieta* | | *dicose, & animate & non animate.* | | ... *AVTORE SEBASTIANO MVNSTERO.* [Basileia]: [Henrico Pietro]. VD16 M 6712. Portugāles Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. CCB E s. XVI M 2247]. Digitālā versija: Portugāles Nacionālās bibliotēkas digitālajā krājumā; 848. lpp.
- Münster, Sebastian 1558. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller lān/* | | *der/ herrschafften/ fūrnehmsten* | | *stetten/ geschichtē/ gebreūchen/ hantierun* | | *gen etc. zūm offerē mal trefflich seer durch* | | *Sebastianū Munsterū gebessert <...>.* Basel: Henrichum Petri. VD16 M 6696. Vatkinsona bibliotēkas Hārtfordā eks. [sign. QUARTO G113 .M75 1558]; dccccxxij. lpp.

- Münster, Sebastian
1559. *COSMO* | *GRAPHIAE* | | *uniuersalis Lib.VI. in* | | *quibus iuxta certioris fidei scriptorum* | | *traditionem describuntur,* | | *Omnium habitabilis orbis partium situs, pro* | | *praeque dotes.* | | ... *Item omnium gentium mores, leges, religio ...* | | *atque memorabilium in hunc usque an-* | | *num 1559.gestarum rerum Historia.* | | *Autore Sebast. Munstero.* Basileae: apud Henrichum Petre. VD16 M 6718. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 55 m]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 789. lpp.
- Münster, Sebastian
1560. *LA COS* | *MOGRA=* | | *PHIE VNIVER* | | *SELLE, CONTENANT* | | *la situation de toutes les parties du monde,* | | *avec leurs proprietiez & appartenances.* | | ... *continuant iusques à nostre temps.* | | *PAR SEBAST. MVNSTERE.* Basel: de Henry Pierr. VD16 M 6709. Bāzeles Universitātes bibliotēkas eks. [sign. UBH Rc 223]; 888.–889. lpp.
- Münster, Sebastian
1561. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller lān/* | | *der/ herrschafften/ fürnemsten* | | *stetten/ geschichten/ gebreüchē/ hantierun* | | *gen etc. Erstmals beschriben durch Se=* | | *bastianū Munsterū/ auch durch jhn selbst* | | *gebessert <...>.* Basel: durch Henrichum Petri. VD16 M 6697. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 56 m]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mclxviii. lpp.
- Münster, Sebastian
1564. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller lān/* | | *der/ herrschafften/ fürnemsten* | | *stetten/ geschichten/ gebreüchē ...* | | *Erstmals beschriben durch Seba=* | | *stianum Munsterum/ auch durch jn selbst* | | *gebessert <...>.* Basel: durch Henrichum Petri. VD16 M 6698. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 6], Džona Kartera Brauna bibliotēkas Providensā eks. [sign. J564 .M948c]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mclxviii. lpp.
- Münster, Sebastian
1565. *LA COS* | *MOGRA=* | | *PHIE VNIVER* | | *SELLE, CONTENANT* | | *la situation de toutes les parties du monde,* | | *avec leurs proprietiez & appartenances.* | | ... *PAR SEBAST. MVNSTERE.* [Basel]: Henry Pierre. VD16 M 6710. Nacionālā muzeja Čartorisku bibliotēkas Krakovā eks. [sign. 2300 III Cim]. Digitālā versija: Biblioteka Cyfrowa Muzeum Narodowego w Krakowie digitalajā katalogā; 940.–941. lpp.
- Münster, Sebastian
1567. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller Lān/* | | *der/ Herrschafften/ fürnemsten Stetten/* | | *geschichten/ gebreüchē/ handtierungen etc.* | | *Beschriben durch Sebastianum Munste=* | | *rū/ auch durch jn selbst gebessert <...>.* Basel: Officin Henricpetrina. VD16 M 6699. Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas eks. [sign. J 4763,h], Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 58], Džona Kartera Brauna bibliotēkas Providensā eks. [sign. J567 .M948c]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mclxx. lpp.
- Münster, Sebastian
1568. *LA COS* | *MOGRA=* | | *PHIE VNIVER* | | *SELLE CONTENANT* | | *la situation de toutes les parties du monde,* | | *continuant iusques à nostre temps.* | | *PAR SEBAST. MONSTERE.* [Basel]: Henry Pierre. VD16 M 6711. Džona Kartera Brauna bibliotēkas Providensā eks. [sign. J568 .M948c], Vatkinsonas bibliotēkas Hartfordā eks. [sign. QUARTO G113 .M75 1568]. Digitālā versija: Internet Archive; 940.–941. lpp.
- Münster, Sebastian
1569. *Cosmographie* | | *oder beschreibung aller Lān/* | | *der/ Herrschafften/ fürnemsten Stetten/* | | *... Beschribē durch Sebastianum Munste=* | | *rū/ auch durch jn selbst gebessert <...>.* Basel: Officin Henricpetrina. VD16 M 6700. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 59]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mclx. lpp.
- Münster, Sebastian
[1571]. *COSMOGRAPHIA* | | *VNIVERSALE,* | | *DISTRIBVTTA IN SEI LIBRI.* | | *NELLA QVALE, SECONDO CHE N'HANNO* | | *PARLATO I PIV VERACI SCRITTORI,* | | *SON DESIGNATI <...>.* Venetia: G. F. Thomasini. Francijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. RES-G-68]; 848. lpp.

- Münster, Sebastian 1572. *Cosmographey || oder beschreibung aller Lân-|| der/ Herrschafften/ fürnemsten Stetten/|| geschichten/ gebreüchē ... || Beschriben durch Sebastianum Munste=|| rü/ auch durch jn selbst gebessert <...>*. Basel: Officin Henricpetrina. VD16 M 6701. Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas eks. [sign. J 4763,i]. Digitālā versija: Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas digitalajā kolekcijā; Mclx. lpp.
- Münster, Sebastian 1572. *COSMOGRA || PHIAE VNIVERSA-|| LIS LIB.VI. IN QVIBVS IVXTA || CERTIORIS FIDEI SCRIPTORES ... || describuntur,|| Omnium habitabilis Orbis partium situs propriaeque dotes. || Regionum Topographicae picturae. || ... Cunctarum Gentium mores, leges, religio, res gestae, & mutationes usque ad an-|| num Christi M.D.LXXII. Item Regum ac Prncipum genealogiae. || AVTHORE SEBASTIANO MVNSTERO*. Basileae: Officina Henricpetrina. VD16 M 6719. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 7], Austrijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. 47.Mm.55]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 939. lpp.
- Münster, Sebastian 1574. *Cosmographey || oder beschreibung aller Lân=|| der/ Herrschafften/ fürnemsten Stet=|| ten/ geschichten/ gebreüchen ... || Beschrieben durch Sebastianum Munsterum/|| auch durch jhn selbst gebessert <...>*. Basel: Officin Henricpetrina. VD16 M 6702. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 7 m]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mcxxiiiij. lpp.
- Münster, Sebastian 1575. *La Cosmographie unverselle de tout le monde <...>*. Paris: Michel Sonnius. Gentes Universitātes bibliotēkas eks. [sign. BIB.HIST.007397], Rēgensburgas Valsts bibliotēkas eks. [sign. 999/2Hist.pol.607(1)]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 1623. lpp.
- Münster, Sebastian 1575. *COSMOGRAPHIA || VNIVERSALE,|| Nella quale secondo che n'hanno parlato i piu || veraci Scrittori, son designati i siti di tutti gli paesi. || ... Raccolta primo da diuersi autori per Sebastiano Munstero, et dappoi corretta et repur-|| gata [v.(Andrea Bosturino ... ||)], per gli Censori Ecclesiastici, et quei del Re Catholico nelli paesi || bassi, et per l'Inquisitore di Venetia*. Colonia: Arnoldo Byrchmanno. VD16 M 6713. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 62]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 848. lpp.
- Münster, Sebastian 1578. *Cosmographey. || Oder beschreibung || Aller Länder herrschafftenn || vnd fürnemsten Stetten des gantzen || Erdbodens ... || Erstlich durch Herrn Sebastian Munster ... in sechs Bücher ver=|| fasset/ demnach ... durch jhn selbs gebesseret <...>*. Basel: Officin Henricpetrina. VD16 M 6703. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 63]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mcxxiiiij. lpp.
- Münster, Sebastian 1588. *Cosmographey. || Oder beschreibung || Aller Länder herrschafftenn || vnd fürnemsten Stetten des gantzen || Erdbodens ... || Erstlich durch Herrn Sebastian Munster ... in sechs Bü=|| cher verfasst: Demnach ... durch jhne selbs gebes=|| sert <...>*. Basel: Sebastianum Henricpetri. VD16 M 6704. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 Geo.u. 64 t], Austrijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. 47.Cc.1]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mcxix. lpp.
- Münster, Sebastian 1592. *Cosmographey. || Oder beschreibung || Aller Länder herrschafftenn || vnd fürnemsten Stetten des gantzen || Erdbodens ... || Erstlich durch Herrn Sebastian Munster ... in sechs Bü=|| cher verfasst: Demnach ... durch jhne selbs gebes=|| sert <...>*. Basel: Sebastianum Henricpetri. VD16 M 6705. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Hbks/E 9]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mcxxj.–Mcxxij. lpp.

- Münster, Sebastian 1598. *Cosmographie: || das ist/ || Beschreibung || Aller Länder/ Herrschafften und für || nemsten Stetten des gantzen Erdbodens/ sampt ihren || Gelegenheiten/ Eygenschafften/ Religion/ Gebräuchen/ || Geschichten und Handtirungen/etc. || Erstlich durch Herrn Sebastian Munster ... in sechs || Bücher verfasst <...>*. Basel: Sebastianum Henricpetri. VD16 M 6706. Bāzeles Universitātes bibliotēkas eks. [sign. UBH Kartenslg Schw Ml 1], Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Rar. 831], Džona Kartera Brauna bibliotēkas Providensā eks. [sign. G.113 .M75 1598]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; Mcliiij. lpp.
- Münster, Sebastian 1614a. *Cosmographie: || das ist/ || Beschreibung || aller Länder/ Herrschafften/ und für || nemsten Stetten/ des gantzen Erdbodens: sampt ihren || Gelegenheiten/ Eygenschafften/ Religion/ Gebräuchen/ || Geschichten und Handtirungen/ [et]c <...>*. Basel: Henricpetri. VD17 23:635683K. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. 2 Gs 588]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 1310. lpp.
- Münster, Sebastian 1614b. *Cosmographie: || das ist/ || Beschreibung || aller Länder/ Herrschafften/ und für || nemsten Stetten/ des gantzen Erdbodens: <...>*. Otras titullapas nosaukums: *Cosmographia, || Das ist/ || Außführliche und eigentli= || che beschreibung aller Ländern, Herrschaff= || ten und fürnembsten Stätten der gantzen Welt <...>*. Basel: Henricpetri. VD17 547:689033C. Saksijas-Anhaltes Universitātes un Valsts bibliotēkas eks. [sign. AB BB 2429], Freiburgas Alberta-Ludviga Universitātes bibliotēkas eks. [sign. J 4763,ti]; 1310. lpp.
- Münster, Sebastian 1628. *Cosmographia, Das ist: Beschreibung der gantzen Welt : Darinnen Aller Monarchien Keyserthumben/ Königreichen/ Fürstenthumben/ Graff- und Herrschafften/ Länderen/ Stätten und Gemeinden <...>*. Basel: Henricpetri. VD17 23:230709C. Marokas Karalistes Nacionālās bibliotēkas eks. (sign. R-F-128). Digitālā versija: Marokas Karalistes Nacionālās bibliotēkas kataloga; 1305. lpp.

Literatūra

- Arbuzovs, Leonids. 1920. Latvešu tēvreize senos tekstos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 10, 357–362.
- Augstkalns, Alvis. 1930. Par vecajām tēvreizēm. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 1, 309–311.
- Burmeister, Karl Heinz. 1969. *Sebastian Münster: Versuch eines biographischen Gesamtbildes*. Helbing & Lichtenhahn.
- Davies, Surekha. 2011. America and Amerindians in Sebastian Münster's "Cosmographiae universalis libri VI" (1550). *Renaissance Studies* 25(3), 351–373.
- de Kerimel, Guy et al. 2017. *La prière du Notre Père: Un regard renouvelé*. Cerf, Mame, Bayard.
- Dini, Pietro Umberto. 2010. *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*. Livorno: Books&Company.
- Draviņš, Kārlis. 1952. Das Hasentötersche lettische Vaterunser. *Studi Baltici* 9, 211–230.
- Draviņš, Kārlis. 1965. *Atlettische Schriften und Verfasser 1*. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.
- Draviņš, Kārlis. 1972. Par latvišu tēvreizi. *Dzeive* 113, 26. lpp.
- Freidhof, Gerd. 1988. *Kozmografija Česká: Praha 1554*. Teil 1. München: Verlag Otto Sagner.

- Galić, Anđelka, Antonia Došen. 2017. Sebastian Münster Cosmographia as the renaissance mirror of the world, *Geoadria* 22(1), 65–104.
- Günther, Otto. 1913. Hans Hasentödter: ein preussischer Poet des 16. Jahrhunderts. In *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins* 55, 1–48
- Hantzsch, Victor. 1898. *Sebastian Munster: Leben, Werk, Wissenschaftliche Bedeutung*. Leipzig: B. G. Teubner.
- Hinze, Friedhelm. 1976. Hat Matthäus Prätorius (um 1635–1707) ein „Kurisches“ Vaterunser gekannt?. *Acta Baltico-Slavica* 10, 235–264.
- Hodgen, Margaret T. 1954. Sebastian Muenster (1489–1552): A Sixteenth-Century Ethnographer. *Osiris* 11, 504–529.
- Horn, Werner. 1950. Sebastian Münster's Map of Prussia and the Variants of It. *Imago Mundi* 7, 67–73.
- Klekere, Ināra. 2020. Attēlu izcelsme un funkcijas Livonijas aprakstā. Sebastiāna Mīnsterā „Kosmogrāfijas“ 16. gadsimta izdevumos. In Ineta Kivleg (red.). *Grāmata. Zīme. Krāsa*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 114–123.
- (b. a.). 1974. Atrasts sens latviešu tēvreizēs teksts, *Laiks* 4 (12. janvāris), 5. lpp.
- Lindgren, Uta. 2002. Kosmographie, Landkarten und Vermessungslehre bei Sebastian Münster. In Gabriele Mendelsohn (red.). *Sebastian Münster (1488–1552): Universalgelehrter und Weinfachmann aus Ingelheim. Katalog zur Ausstellung im Alten Rathaus NiederIngelheim, 12. Oktober bis 10. November 2002, Beiträge zur Ingelheimer Geschichte* 46(1). Ingelheim: Historischer Verein Ingelheim, 27–39.
- McClean, Matthew Adam. 2005. *The Cosmographia of Sebastian Münster*. PhD Thesis. University of St Andrews.
- McClean, Matthew Adam. 2007. *The Cosmographia of Sebastian Münster: Describing the World in the Reformation*. Ashgate Publishing.
- Meringer, Rudolf. 1895. Ein altes lettisches Vaterunser. *Archiv für slavische Philologie* 17, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Meurer, Peter H. 1993. Der neue Kartensatz von 1588 in der Kosmographie Sebastian Münsters, *Cartographica Helvetica* 7, 11–20.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Petrella, Giancarlo. 2006. Libri proibiti e Inquisizione a Milano nel secondo Cinquecento. Un esemplare espurgato de La Cosmografia di Sebastian Münster. *La Bibliofilia* 108(3), 251–279.
- Pokrotņiece, Kornēlija. 2012. Grēki un parādi — pamest vai piodot? (Ieskats latviešu senajās tēvreizēs). *Baltistica* VIII priedas, 111–122.
- Priesner, Claus. 1997. Sebastian Münster. In Otto Stolberg-Wernigerode. *Neue deutsche Biographie*. Bd. 18. Berlin: Duncker&Humboldt, 539–541.
- Robinson, C. N., Leyland John. 1964. The literature of the Sea. From the Origins to Hakluyt, in A.W. Ward, A. R. Waller. *The Cambridge History of English Literature IV: Prose and poetry*, Cambridge: The University press.
- Ruland, Harold L. 1962a. A Survey of the Double-Page Maps in Thirty-Five Editions of the “Comographia Universalis” 1544–1628 of Sebastian Münster and in His Editions of Ptolemy’s “Geographia” 1540–1552. *Imago Mundi* 16, 84–97.

- Ruland, Harold L. 1962b. The Rare and Enigmatic 1615 Title-Page accompanying Sebastian Münster's 1614 Cosmographie. *Imago Mundi* 16, 161–162.
- Schirren, Carl. 1858. Das Vaterunser des Heruler, als Plagiat erwiesen. *Bulletin histórico-philologi de l'Acad. Im. 16, Melanges russes* 3, 659–674.
- Sēja, Pēteris. 1925. Vēl kāds latviešu tēvreizes teksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 11, 285.
- Švābe, Arveds. 1936. Latviešu zemnieks 16. gs. historiogrāfijā. *Senatne un Māksla* 4, 38–49.
- van Putten, Jasper. 2017. *Networked Nation: Mapping German Cities in Sebastian Münster's 'Cosmographia'*, Leiden, Boston: Brill.
- Vögelin, Salomon. 1882. Sebastian Münsters Cosmographie. *Basler Jahrbuch*, 110–152.
- Vanags, Pēteris. 1996. 1586. gada Katehisma tekstu izcelsme. Tēvreize, Svētā kristība, Debesu atslēgas jeb Grēku piedošana, Svētais vakarēdiens. *Res Balticae* 2, 85–98.
- VD16 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. Izmantota elektroniskā versija: <http://www.vd16.de>
- VD17 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts*. Izmantota elektroniskā versija: www.vd17.de
- Wessel, Günther. 2004. *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken: die Cosmographia des Sebastian Münster, oder, Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*. Frankfurt, New York: Campus Verlag.
- Zēvers, Jānis. 1929. Vecas tēvreizes latviešu valodā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 12, 512–518.

Ernesta Kazakėnaitė
Baltistikos katedra
Baltijos kalbų ir kultūrų institutas
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01131, Vilnius, Lietuva
ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt

Pielikums. 32 MK izdevumos esošo latviešu tēvreižu paralēlais korpus (salīdzināšanai sniegts arī pirmās trīs zināmās ar roku rakstītās tēvreizes (a–c), kas ņemtas no <http://senie.korpus.lv>).

Nr.	Datums	Avots	Vārdi						
			1	2	3	4	5	6	7
a	~1507	Ghisbert	Teweiß	müß	ka	tw	efe	exkan	debbefyß
b	~1520	Bruno	Tewes	mufs		kastu	es	excā	debbefis.
c	~1520	Grunau	Nosfen	Thewes	Cur	thu	es		delbas
1	1550	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
2	1553	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
3	1556	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
4	1558	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
5	1561	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
6	1564	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
7	1567	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
8	1569	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
9	1572	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
10	1574	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
11	1578	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
12	1588	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
13	1592	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
14	1598	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
15	1614a	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
16	1614b	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis/
17	1628	MK_v	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchkan	debbefis/
18	1550	MK_{lat}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis,
19	1552a	MK_{lat}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis,
20	1552b	MK_{lat}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis,
21	1554	MK_{lat}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis,
22	1559	MK_{lat}	Tābes	muskas		tu	es	eckfchan	debbefis,
23	1572	MK_{lat}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchan	debbefis,
24	1552	MK_{fr}	Mus	tabes	kas	tu	es'	eckfchan	debbefis,
25	1556	MK_{fr}	Mus	tabes	kas	tu	es,	eckfchan	debbefis,
26	1560	MK_{fr}	Mus	tabes	kas	tu	es,	eckfchan	debbefis,
27	1565	MK_{fr}	Mus	tabes	kas	tu	es,	eckfchan	debbefis,
28	1568	MK_{fr}	Mus	tabes	kas	tu	es,	eckfchan	debbefis,
29	1575	MK_{fr}	Mus	tabes,	kas	tu	es,	eckfchan	debbefis,
30	1558	MK_{it}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchā	debbefis,
31	~1571	MK_{it}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchā	debbefis,
32	1575	MK_{it}	Tābes	mus	kas	tu	es	eckfchā	debbefis,

Pielikuma apzīmējumi

|| — rindas beigas grāmātā; * — nav skaidrs, iespējams lasīt arī citādi;

■ — šādi iekrāsoti vārdi atšķiras no pirmā attiecīgas valodas publicējuma;

38. vārdā r burts kursīvā, jo tas salikts citā šriftā, ko nebija iespējams atspoguļot, sk.: **parzduetē/**

Nr.	Vārdi							
	8	8a	9	10	11	12	13	14
a	fwetyt	bws	towß	wardß	ennak	mumß	tow	walfcyby
b	Swetytz		touwes	Waardt	Enacks	mums	touws	walftibfs
c	Zweýtzt	gífcher	thowes	wardes	Penag	munis	Tholbe	müftlaftilbi
1	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
2	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
3	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
4	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
5	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
6	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe
7	Schwetitz		tous	wartz/	enack	mums	tows	walftibe
8	Schwetitz		tous	wartz/	enack	mums	tows	walftibe/
9	Schwetitz		tous	wartz/	enack	mums	tows	walftibe/
10	Schwetitz		tous	wartz/	enack	mums	tows	walftibe/
11	Schwetitz		tous	wartz/	enack	mums	tows	walftibe/
12	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
13	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
14	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
15	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
16	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
17	Schwetitz		tows	waartz/	enack	mums	tows	walftibe/
18	fchwetitz		tows	waartz,	Enack	mums	tows	walftibe,
19	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	moms	tous	uualftibe,
20	fchwetitz		tows	waartz,	Enack	mums	tows	walftibe,
21	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	moms	tous	uualftibe,
22	fchuetitz		touus	uaartz,	enack	moms	tous	uualftibe,
23	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	mūs	tous	uualftibe,
24	fchwetitz		tows	waartz,	Enack	mums	tows	walftibe,
25	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	mums	tous	vualftibe,
26	fchuetitz		tous	uaartz,	Enack	mums	tous	vualftibe,
27	fchuetitz		tous	uaartz,	Enack	mums	tous	uualftibe,
28	fchuetitz		tous	uaartz,	Enack	mums	tous	uualftibe,
29	fchuetitz		tous	uaarts:	Enack	mums	tous	uualftibe:
30	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	moms	tous	uualftibe,
31	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	moms	tous	uualftibe,
32	fchuetitz		touus	uaartz,	Enack	moms	tous	uualftibe,

Nr.	Datums	Avots	Vārdi								
			15	16	17	18	19	20	21	21a	
a	~1507	Ghisbert	tawß	praaz	bwß	ka	exkan	debbyß	Vnnd		
b	~1520	Bruno	Touws	pratzbus		ka	eckfchan	debbes-sis.	Ta	arrifan	
c	~1520	Grunau	Tolpes	pratres	Girkade			debbesfime	tade	Sýmmes	
1	1550	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
2	1553	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
3	1556	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
4	1558	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
5	1561	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
6	1564	MK_v	tows	praats	bus	kaeckfchkan*	Debbes/	ta			
7	1567	MK_v	tows	prauts	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
8	1569	MK_v	tows	prauts	bus	kaeckfchkan	Debbes	ta			
9	1572	MK_v	tows	prauts	bus	kaeckfchkan	Debbes	ta			
10	1574	MK_v	tows	prauts	bus	kaeckfchkan	Debbes	ta			
11	1578	MK_v	tows	prauts	bus	kaeckfchkan	Debbes	ta			
12	1588	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
13	1592	MK_v	tows	praats	bus	ka	eckfchkan	Debbes/	ta		
14	1598	MK_v	tows	praatz	bus	eka	eckfchkan	Debbes/	ta		
15	1614a	MK_v	tows	praatz	bus	eka	eckfchkan	Debbes/	ta		
16	1614b	MK_v	tows	praatz	bus	eka	eckfchkan	Debbes/	ta		
17	1628	MK_v	tows	praatz	bus	eka	eckfchkan	Debbes/*	ta		
18	1550	MK_{lat}	tows	praats	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
19	1552a	MK_{lat}	touws	praats	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
20	1552b	MK_{lat}	tows	praats	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
21	1554	MK_{lat}	touws	praats	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
22	1559	MK_{lat}	touws	praats	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
23	1572	MK_{lat}	touws	praats	bus	ka	ekfehkan	debbes	ta		
24	1552	MK_{fr}	tows	praatz	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
25	1556	MK_{fr}	touws	praatz	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
26	1560	MK_{fr}	touws	praatz	bus	ka	ekfchkan	debbes	ta		
27	1565	MK_{fr}	tous	praatz	bus	eka	kfchkan	debbes	ta		
28	1568	MK_{fr}	tous	praatz	bus	eka	kfchkan	debbes	ta		
29	1575	MK_{fr}	tous	praatz	bus	eka	kfchkan	debbes,	ta		
30	1558	MK_{it}	touws	praatsbus		ka	ekfchkā	debbes	ta		
31	~1571	MK_{it}	touws	praatsbus		ka	ekfchkā	debbes	ta		
32	1575	MK_{it}	touws	praatsbus		ka	ekfchkā	debbes	ta		

Nr.	Vārdi							
	22	23	24	25	26	27	28	29
a	exkann	femeß	muße	dynyze	mayfe			
b	wurfan	femmes	Mufse	denifske	mayfe	duthmufs		fchodeē
c	Semmes	Worsünÿ	dodi	mommÿs	Annosse	igdemas	mayse,	unde
1	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchodeen/
2	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchodeen/
3	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchodeen/
4	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchodeen/
5	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchodeen/
6	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchoden/
7	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchoden /
8	wurfan	fēmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	d[ü]th*	mümb	fchoden/
9	wurfan	fēmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mümb	fchode/
10	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mumß	fchoden/
11	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mumß	fchoden/
12	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mums	fchodeen/
13	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	düth	mums	fchodeen/
14	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	duth	mums	fchodeen/
15	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	duth	mums	fchodeen/
16	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	duth	mums	fchodeen/
17	wurfan	femmes.	Muffe	denifche	Mâyfe	duth*	mums	fchodeen/
18	wurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
19	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
20	wurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
21	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
22	uurfan	fēmes,	muffe*	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
23	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeen,
24	wurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâife	duth	mums	fchodeen,
25	vurfan	femmes,	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodeen,
26	vurfan	femmes,	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodeen,
27	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodēen,
28	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodēen,
29	uurfan	femmes:	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodeen:
30	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeē,
31	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeē,
32	uurfan	femmes,	Muffe	denifche	mâyfe	duth	mums	fchodeē,

Nr.	Datums	Avots	Vārdi							
			29a	30	31	32	33	34	35	
a	~1507	Ghisbert								
b	~1520	Bruno		Pammete	mums	mufo	grecks		kames	
c	~1520	Grunau	Gaýtkaš	Pammes	mumýš	nuse	nozegimi	Cademes		
1	1550	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
2	1553	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
3	1556	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
4	1558	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
5	1561	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
6	1564	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
7	1567	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	meß	
8	1569	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	mes	
9	1572	MK_v		pammate	múms	muße	grāke	ka	mes	
10	1574	MK_v		pammate	múms	muße	grāke		kames	
11	1578	MK_v		pammate	múms	muße	grāke		kames	
12	1588	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
13	1592	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
14	1598	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
15	1614a	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
16	1614b	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
17	1628	MK_v		pammate	mums	muße	grāke	ka	mes	
18	1550	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
19	1552a	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
20	1552b	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
21	1554	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
22	1559	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
23	1572	MK_{lat}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
24	1552	MK_{fr}		pammate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
25	1556	MK_{fr}		pammate	mums*	muße	grake	ka	mefis	
26	1560	MK_{fr}		pammate	mums	muße	grake	ka	mefis	
27	1565	MK_{fr}		pammate	mums	muße	grake	ka	mefis	
28	1568	MK_{fr}		pammate	mums	muße	grake	ka	mefis	
29	1575	MK_{fr}		pammate	mums	muße	grake,	ka	mefis	
30	1558	MK_{it}		pāmate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
31	~1571	MK_{it}		pāmate	mums	muße	grāke	ka	mefis	
32	1575	MK_{it}		pāmate	mums	muße	grāke	ka	mefis	

Nr.	Vārdi								
	36	37	38	39	40	41	42	43	44
a									
b	pammeten	muŕse	parraduckems		Neekweddemums		lounam	badeklems	AEth
c	Pametam	mu-sen	Prettaune kans		newede	munis	lawnan	Padoman	
1	pammat	muŕse	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
2	pammat	muŕse	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
3	pammat	muŕse	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
4	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
5	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
6	pammat	muŕfe	parraduekē /	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
7	pammat	muŕfe	parraduekē /	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
8	pammat	muŕfe	parraduekē /	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
9	pammat	muŕfe	parraduekē /	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
10	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
11	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
12	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
13	pammat	muŕfe	parradueken/	Ne	wedde	mums	louna	badeckle/	pett
14	pammart	muŕfe	parradueken/	Ne	ewedde	mums	jouna	badeckle/	pett
15	pammart	muŕfe	parradueken/	Ne	ewedde	mums	jouna	badeckle/	pett
16	pammart	muŕfe	parradueken/	Ne	ewedde	mums	jouna	badeckle/	pett
17	pammart	muŕfe	par3adueken/	Ne	ewedde	mums	jouna	badeckle/	pett
18	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	ewedde	mums	louna	badeckle	pett
19	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	
20	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	ewedde	mums	louna	badeckle	pett
21	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	
22	pammat	muŕfe	parraduekē	ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	
23	pammat	muŕfe	parradueken,	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle	pett
24	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	ewedde	mums	louna	badeckle	pett
25	pammat	muŕfe	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle	pett
26	pamatt	muŕfe	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle	pett
27	pammart	muŕfe	parraducken	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle	pett
28	pammart	muŕfe	parraducken	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle	pett
29	pammart	muŕfe	parraducken	Ne	euuedde	mums	louna	badeckle :	pett
30	pammat	muŕfe*	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	
31	pammat	muŕfe*	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	
32	pammat	muŕfe*	parradueken	Ne	euuedde	mums	louna	badecklepett	

Nr.	Datums	Avots	Vārdi							
			45	46	47	48	49	49a	50	
a	~1507	Ghisbert								
b	~1520	Bruno	pefti	mums	no	wyřsem	lounem.			
c	~1520	Grunau	Swalbadi	munis	nowuře		Loyne	Jesus	Amen	
1	1550	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
2	1553	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
3	1556	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
4	1558	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
5	1561	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
6	1564	MK_v	pafferga	mums	nu	wuffe	loune.			
7	1567	MK_v	pafferga	mums	nu	wuffe	loune.			
8	1569	MK_v	pafferga	mūs	nu	wuffe	loune.			
9	1572	MK_v	pafferga	mūs	nu	wuffe	loune.			
10	1574	MK_v	pafferga	mums	nu	wuffe	loune.			
11	1578	MK_v	pafferga	mums	nu	wuffe	loune.			
12	1588	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune.			
13	1592	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	loune.			
14	1598	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	joune.			
15	1614a	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	joune.			
16	1614b	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	joune.			
17	1628	MK_v	paffarga	mums	nu	wuffe	joune.			
18	1550	MK_{lat}	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
19	1552a	MK_{lat}	paffarga	mums	nu	uuuffe	loune		Amen.	
20	1552b	MK_{lat}	paffarga	mums	nu	wuffe	loune		Amen.	
21	1554	MK_{lat}	paffarga	mums	nu	uuuffe	loune		Amen.	
22	1559	MK_{lat}	paffarga*	mums	nu	uuffe	loune.		Amen.	
23	1572	MK_{lat}	paffarga	mums	nu	uuuffe	loune,		Amen.	
24	1552	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	wuffe	loune.			
25	1556	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	uuuffe	loune.			
26	1560	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	uuuffe	loune.			
27	1565	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	uuuffe	louue			
28	1568	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	uuuffe	louue			
29	1575	MK_{fr}	paffarga	mums	nu	uuuffe	louue.			
30	1558	MK_{it}	paffarga	mumīs	nu	uuuffe	loune		Amen.	
31	~1571	MK_{it}	paffarga	mumīs	nu	uuuffe	loune		Amen.	
32	1575	MK_{it}	paffarga	mumīs	nu	uuuffe	loune		Amen.	

SUMMARY

***Pasargā no visa jauna* ('Deliver us from anything new'),
or *The Lord's Prayer* in Latvian in the Editions of the *Cosmography* by
Sebastian Münster**

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

The article analyzes different versions of *The Lord's Prayer* in Latvian, which were published in the editions of the *Cosmography* by Sebastian Münster (hereafter MC). Although the issue of the number of editions is highly problematic, after reviewing the accessible literature and examining the original copies, a conclusion was made that there were about 37 MC editions. In 32 of them, the Latvian prayer was found. The Latvian text appeared for the first time in the edition of 1550, and was repeated in later German editions and translations into Latin, French and Italian up until 1628. Although the basis of the prayer encountered in all of the editions is the same, the actual texts almost always have some differences, thus, in total, 23 variants of the Latvian prayer in MC are attested. The main differences are usually in orthography and appear to be errors of rewriting or compilation, e.g., *pasargā no visa jauna* meaning 'deliver us from anything new'. Instead of the word *!auna* 'evil', *jauna* 'new' was used when in the printed text the lower case *l* letter was misinterpreted as upper case *I*.

After examining the variants, a quite natural tendency was noted: with almost each new publication since the very first one there are more and more textual discrepancies. The typology of writing errors in the Latvian prayers and changes to the prayer shows that part of them are inherent to the MC editions in a specific language. Three traditions become apparent: 1) German, 2) Latin (and the Italian that is based on it), as well as 3) French. A conclusion was made that the origin of these traditions is more likely coincidental, determined by extra-linguistic factors, since Münster himself prepared the first publications for these languages and did not know any Latvian. Nevertheless, there were links between different text traditions, since the Latvian prayer in the 1598 German edition looks edited in accordance with the text found in the French translation.

The most important conclusion of this study is that not only was MC in general constantly changed and supplemented, but also the Latvian prayer included in it was not constant. Therefore, when talking about Johann Hasentödter's prayer in MC as a possible source for other publications of *The Lord's Prayer* in Latvian, one should keep in mind the abundance of variants that can help to identify a more precise source.